

Yeni Türkiye

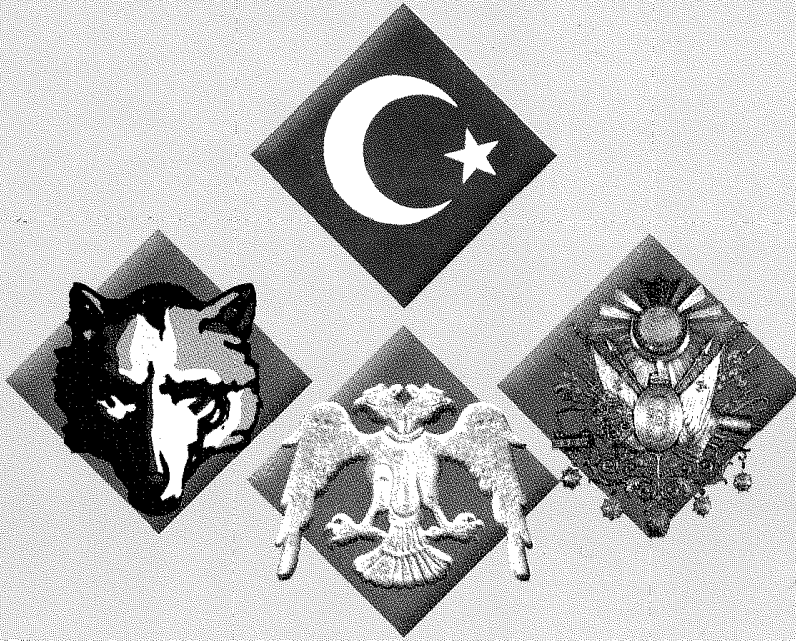
bu ciltte

45

türkoloji ve türk tarihi araştırmaları özel sayısı III

TEŞKİLÂT / TOPLUM / EKONOMİ

teşkilât ESKİ TÜRKLERDE DEVLET YÖNETİMİ / OSMANLILARDA
TEŞKİLÂT / CUMHURİYET DÖNEMİNDE TEŞKİLÂT **toplum**
TÜRKLERDE SOSYAL HAYAT / DİNÎ TELAKKÎLER VE MİLLET
SİSTEMİ / SOSYAL YAPI VE ŞEHİR HAYATI **ekonomi**
ESKİ TÜRKLERDEN GÜNÜMÜZE EKONOMİK ÇİZGİLER /
OSMANLI EKONOMİK VE MALÎ YAPISINDA DEĞİŞİMLER

TÜRKOLOJİ VE TÜRK TARİHİ ARAŞTIRMALARI ÖZEL SAYISI III teşkilât / toplum / ekonomi

TEŞKİLÂT

Eski Türklerde Devlet Yönetimi

Mehmet Kandır Kutadgu Bilig'e Göre Türklerde Devlet Yönetimi / 7

Yusuf Tekin Türk Devlet Geleneğinde Hakimiyet ve "Devletin Başı" Sorunu / 19

M. Hanefi Palabıyık Gazneliler Devleti'nde Teşkilat ve Kültür / 29

Selçuklularda Teşkilât

Ali Şafak Abbasilerde - Büyük Selçuklular Döneminde - Devletin Hukukî Yapısı ve
Kamu Hukuku Kurumlarına Dair Kısa Tesbitler / 54

Abmet Altıntaş Türkiye Selçuklularında Sultanların ve Devlet Adamlarının Dinî
Otoritelerle Münasebetleri / 66

Oktay Efendiye Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî Devletlerindeki Mülkî ve
Askerî Teşkilâta Bakış / 72

Osmanlılarda Teşkilât

Metin Akis Divân-ı Hümâyûn / 81

Kamil Kaya Osmanlılarda Din-Devlet İlişkileri ve Şeyhülislamlık Müessesesi / 92

İsmail Altınöz Yeni Bir Osmanlı Beylerbeyliği'nin Oluşumu: Dulkadır Beylerbeyliği
Örneği / 102

Erdal A. Hakimoğulları 1876 Tarihli Kanun-i Esasi'nin Kurduğu Sistem ve Yönetim Yapısı / 114

Mustafa Avcı Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik / 128

Münteba Maşalı Osmanlı'da Ölüm Cezası / 148

Remzi Fındıklı Osmanlı Devleti'nde Güvenlik Anlayışı / 162

Cumhuriyet Döneminde Teşkilât

Cemal Fedayi I. Meclis'ten II. Meclis'e -Din ve Devlet İlişkisi Açısından Bir İnceleme- / 174

Hamit Pebliwanlı Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Türk İstihbaratçılığı / 186

Şevki Göğüşger Cumhuriyet Döneminde Yeniden Yapılanma ve Reform Çalışmaları / 194

Mehmet Nuri Yılmaz Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yeni Yüzyıldaki Önemi / 203

Alesker Aleskerov Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına Göre Devlet Organlarının Yapısı ve İşleyişi / 207

TOPLUM

Türklerde Sosyal Hayat

Oktay Belli Eskiçağ ve Ortaçağ'da Türklerin Cenaze Şölenleri / 221

Selim Özarslan Eski Türklerde Din ve Öte Dünya /Ahiret İnancı / 225

Erdoğan Altınkaynak Türklerde Ölüm - Yas ve Ağıt Söyleme Geleneği / 230

Güliden Sağol Destanlarda Evlilik / 264

Ayban Bayoğlu Türk Kültüründe ve Günümüz Türkiye'sinde Evlilik Geleneği / 289

Mehmet Lâle Türklerde Giyim / 304

Ferruh Dinçer - Aşkın Yaşar Türklerde Atıcılık ve Binicilik Tarihi / 312

Dinî Telakkîler ve Millet Sistemi

Abmet Şeref Ceran XIII. Asırda Anadolu Selçuklularında Müslim-Gayri Müslim Münasebetlerine Sosyolojik Bir Bakış / 329

Bilal Eryılmaz Birlikte Yaşama Tecrübesi: Osmanlı Millet Sistemi / 340

Abdurrahman Okuyan Şer'iyye Sicilleri ve Osmanlı'nın Gayri Müslimlere Bakışı / 349

Hatice Kelpetin Arpaguş Öğreti Açısından Osmanlı Toplumunu ve İslâm / 362

Necdet Yılmaz Anadolu Bektâşiliğine Bir Bakış (XVII. Yüzyıl) / 379

Dursun Dağtaşan Türk Dünyasında Dinî Telakkîler ve Günümüze Yansımaları / 384

Gülbadi Alan Yirminci Yüzyılın Başlarında Osmanlı Topraklarında Faaliyet Gösteren Amerikan Kurumları / 389

Sosyal Yapı ve Şehir Hayatı

- Tuncer Baykara* Türk Tarihi ve Şehir: Türklerde Yerleşik Hayat / 421
- Nuri Seçgin* Anadolu Türk Şehirciliği / 439
- Kerim Türkmen* Kayseri'nin Selçuklu Dönemi Tarihine Işık Tutacak Bazı Kitabeler / 449
- Tufan Gündüz* XVI. Yüzyıl Sonlarında Kayseri Havalisinde Dolaşan Danişmendli Türkmenlere Dair Gözlemler / 454
- Mehmet İpçioğlu* 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Toplum Yapısı (1621 Yılı Ruznamçe Kayıtlarına Göre) / 460
- A. Nükhet Adıyeke* 1881 Yılında Girit Vilâyetinde Yapılan Nüfus Sayımı ve Tartışmalı Sonucu / 467
- Türkan Polatçı* Avrupalı Seyyah ve Elçilerin Osmanlı Toplumu Hakkındaki Gözlemleri ve Önyargıları / 473
- Münir Atalar* Savaş Yılları'nın Türkistanı (1877-1878) / 481
- Seyfi Yıldırım* Modernleşme Sürecinde Esnafın Sosyo-Ekonomik Durumu / 487
- Abmet Eskicumalı* Eğitim ve Sosyal Değişme: Türkiye'nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü / 496
- Yasin Aktay* Türk Sosyolojisinin Siyasi Tarihi / 509

EKONOMİ

Eski Türklerden Günümüze Ekonomik Çizgiler

- Karl Baipakov* Büyük İpek Yolu / 523
- Mubarrem Kesik* İlk Müslüman Türk Devletlerinde Toplum ve Ekonomi / 531
- Murat Önal* Cumhuriyet Döneminde Demiryollarımızın Ulaşımındaki Yeri ve Tarihî Gelişimi / 547
- Metin Toprak* Türk Ekonomisinde Modernleşme Krizleri: Menderes Dönemi ve Planlı Dönem Ekonomik Krizleri / 557
- B. A. Orazmıradov* Türkmenistan'ın İktisadî Durumu / 577

Osmanlı Ekonomik ve Malî Yapısında Değişimler

- Coşkun Çakır* Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Düzeninde Değişme: Nizam-Buhran-İslahat / 585
- Abdülkadir Buluş* 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Malî Yapısı ve Tarhuncu Ahmed Paşa Bütçesi / 603
- Haydar Çoruh* Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletlerine Verdiği İmtiyazların Terminolojik Olarak Değerlendirilmesi / 616
- M. Akif Erdoğan* Osmanlı Kıbrıs'ında Pamuk Tarımı (1572-1640) / 632
- Uğur Altuğ* Osmanlı-Avusturya Ahidnâmelerine Göre 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Avusturya Ticareti / 643
- Haydar Çoruh* Temettü Vergisinin Yapısı ve 1844 Yılı Sayım Sonuçları / 650
- Bülent Arı* 1860'a Doğru Osmanlı Maliyesinin Durumu ve İngiliz Raporları / 671

Destanlarda Evlilik

Güliden Sağol*

264

Evlilik geleneği dünyanın her yerinde görülmekle birlikte, eş seçimi, eş sayısı ve evlilik törenleri, törelere ve toplumlara göre çeşitlilik gösterir. Türklerde kız alma, yani evlenme, kolay bir iş olarak görülmemiştir, “kız evi naz evi”dir ki sırf bu söz bile kız almanın da vermenin de zorluğunu göstermektedir. Ayrıca destanlarda gördüğümüz kadarıyla bir evlilik ne kadar çok emek harcanarak gerçekleşirse o kadar muteberdir, yani bir evlilikte evliliğe niyet, kızı görme, isteme, kalın ödeme, düğün yapma, gelin odası gibi fasılların bulunması o evliliğe verilen önemi de gösterir.⁽¹⁾

Evlilik Niyeti

Evlenmenin ilk şartı, evlenmeye niyet etmektir. Dede Korkut'ta “Kam Püre'nün oğlu Bamsı Beyrek boyı” destanında Beyrek, beşik kertmesiyle tanışıp konuşup nişan taktıktan sonra eve geldiğinde kendisini karşılayan ve Oğuz'da bugün ne gördüğünü soran babasına kinayeyle “Ne göreyim, oğlu olan ivermiş, kızı olan köçürmüş” diyerek evlenmek niyetinde olduğunu söyler, biz ayrıca bu sözlerden babanın görevlerinden birinin çocuklarını evlendirmek olduğunu da anlıyoruz (DK I 124:

80/10-11). Aynı motifle Manas destanının Sağımbay Orazbakoğlu rivayetinde de karşılaşırız: Almambet'in “Sen halâ bekâr imişsin” şeklindeki şakasını ciddiye alan ve evlenmeye karar veren Manas, babası Cakıp Han'a oldukça sitemli sözlerle evlenme isteğini açar: “Babam idin han Cakıp, önüne gelip arzularımı açmadım. Kendin düşünüp ‘oğluma ak nikâhla bir kız alıp vereyim, demedin. Gelinlerini kendim savaş meydanında aldım. Burada bulunanlar söyleyiniz sözlerimde hata var mı? Kalmuk'tan aldım Karabörş, Kolca'dan aldım Akılay... ikisinden de çocuk olmadı. Dünyada bir iz bırakmadan ölüp gideceğim diye korkuyorum.” Orada bulunanlar da Manas'ın sözlerini doğrularlar ve neticede Cakıp Han düşünüp taşınır ve oğlunu düğünlü, toylu evlendirmeye karar verir (İnan 35). Radloff'un derlediği metinde ise Manas, yurduna döndüğünde kendisini karşılayıp da nerede kaldığını soran babası Cakıp Han'a hem olanları anlatır hem de evlenmek istediğini bildirir ve cins bir ata atlayıp evleneceği kızı bulmasını ister:

*Kayıpın kızı Kara-börük'ü
yakaladım oadan,
Şorukun kızı Nakılayı
Ganimet aldım bir kaleden.
Henüz hiç bir kız almadım,
Hiç bir kız koynu görmedim,
Cakıp Han benim han babam,
Cins bir at koştur,
Bin bu ata bana kız bul!
Güzel bir kadın alayım,
Bir kız koynu göreyim!”*

(Gürsoy III: 69/558-568)

Tek bir evlilik töreni ile karşılaştığımız Altay Türklerinin destanı Maaday-Kara'da babasının doğduktan hemen sonra dağa götü-

(*) Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) Güliden Sağol, “Manas Destanında Evliliği Geleneği,” *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, haz. Emine Gürsoy-Naskali, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 625 (Ankara, 1995), 224.

rüp bırakmak zorunda kaldığı Köğüdey-Mergen, zorlu maceralardan sonra ailesine ve halkına kavuşur kavuşmaz selâmlaşma ve kucaklaşmayı takiben içecek ikramının ardından geçen zaman içinde neler olduğunu bile anlatmadan evlenmek istediğini söyleyip uygun kız için annesinin ve babasının fikrini sorar:

Ey anneciğim, dedi,

Dur, dur, babacığım, dedi.

Yaslandığım yen eskiyip dağılmalı mı? dedi,

Giydiğim kürk eskiyip dağılmalı mı? dedi.

Yaban hayvanı da olsa tüylü olur,

İnsanın ise bir eşi olur.

Ömür boyu bekar kalmak

Bana yaramaz, dedi.

Hangi kağanın Altay'ında

Bana göre bir kız var? dedi.

(MK 189-190/5598-5507)

Oğuz destanında biz babanın oğlu evlendirmesinin yanı sıra oğulun babasını evlendirmesine de şahit oluruz: Buqra Han'ın eşinin ölümünün üzerinden üç yıl geçtikten sonra oğlu Qorı Han gelip onu ava götürür ve dönüşte "Annemin yerini tutması için, senin hizmetine bir kız alacağım" diyerek onu evlendirmek niyetinde olduğunu söyler (OD 64).

Yakutların Er-Sogotox destanında ormanlarla çevrili, gölü ve denizleri olan çok güzel bir yerde hayvanların arasında tek başına yaşayan Ereydeex-Buruydaax Er-Sogotox, on dokuz yaşını doldurduğu zaman evlenmeye karar verir ve kendi kendine şöyle der: "Eyvah çocuk! tecrübenle gördün ki herkes çifttir, vahşi hayvanlar çift olarak yaşar; kuşlar, böcekler de çift olarak yaşarlar. Tanrı sadece beni mi tek yaratmış? Hayır! bana benzeyen bir kişi herhangi bir yerde muhakkak yaşıyor dur" (SHEÖ 17).

Altın Arığ destanında Hulatay ile Çibetey rahat bir hayat sürerken bir gün Hulatay, Çibetey'e bize böyle yaşamak yakışmaz diyip devam eder:

Bize, yakaya düğme kazanıp

Güzel, iyi yaşamak gerek;

Kola düğme kazanıp,

Güzel nakış çizip yaşamak gerek.

Bu sözler evlilik anlamına geliyor olmalı ki Çibetey'in cevabı şudur:

Ben bilmiyorum, nerede

İyi kız var? (AA 123/1544-1554)

Dede Korkut'ta "Kaınlı Koca oğlu Kan Turalı boyı" destanıyla "Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyı" destanındaki motifler arasında dikkat çekici bir benzerlik bulunmakla birlikte bu destanda Kaınlı Koca ölmeden önce gözü görürken oğlunu evlendirmek ister ve ona fikrini sorar: "Yarenler atam öldi men kaldum, yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem oğlum kala, bundan yigregi yohdur ki gözüm görür-iken oğul gel seni ivereyim" (DK I 184-185: 170/9-11).

Evlenecek Kız ve Erkekten Aranılan Özellikler

Dede Korkut hikâyelerinin hepsinde sarsılmaz bir karı koca sevgisi ve sadakati görülür ve bu destanların kadınları da erkekleri ile aynı karakterde ve aynı derecede kahramandırlar, ayrıca sadece kızları değil, erkekleri de güzellikleriyle de dikkat çekerler. Bamsı Beyrek bize çeşitli yerlerde şöyle tanıtılır: "Çaya baksa çalimlu çal-kara kuş erdemli bir güzel yahşı yigit oldı" (DK I 118: 70/4-6). Zaten Bamsı Beyrek çok güzel olduğu için yüzüne örtü takmaktadır (DK I 122: 77/12, 78/1). Destanda yüzü örtülü erkeklerden biri de Kan Turalı'dır (DK I 188: 180/1). Kan Turalı örtüsünü kaldırdığında, onu gören Selcen Hatun'un eli ayağı gevşer, kedisi miyavlar, avsıl olmuş dana gibi ağzının suyu akar (DK I 188: 180/4-5).

a. Kızda Aranılan Özellikler

“Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyı” destanında babası “Oğuzda kimün kızın alı vi-reyin?” diye sorduğunda Beyrek’in verdiği ce-vap ilginçtir: “Baba maña bir kız alı vir kim men yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atuma binmedin ol binmeh ge-rek, men karımuma varmadın ol maña baş ge-türmek gerek, bunuñ gibi kız alı vir baba ma-ña” (DK I 124: 80-81/13-4) diyince babası “Oğul sen kız dilemezsın kendüñe bir hampa ister-imişsin” diyerek bu özelliklere uygun kı-zın Banu Çiçek olabileceğini düşünür, Beyrek de onu tasdikler (DK I 124: 81/4-8).

Bu destanın Altay rivayetinde, yani Alıp Manaş destanında Alıp Manaş’ın eşinin güzel-liği övülür:

*Yaman ada salmamak için,
Uygun, hoş güzellerden,
Gözü ateş gibi olandan seçip
Kırgız Kağanı’nın kızını
Kızıl ceylan gibi yüzlü,
Gümüş gibi sarı saçlı
Kümüjek-Aru güzel,
Aliverdi.”* (AM 103/50-57).

Destanın devamında annesinin sözle-rinden Alıp Manaş’ın eşinin özellikleri ortaya çıkar: Soyluluk, güzellik ve akıl:

*Millete seni övdürmeye
Soylu birini alıp verdik.
Gönlün mutlu olsun diye,
Güzel yüzlüyü seçip aldık.
Rubun huzurlu olsun diye,
Akıllısını seçip aldık.
Ananın, babanın bu sözünü
Dinlesen sen nasıl olur?
Güneşe eş Kümüjek-Aru’nun
Arzusunu yakmasan nasıl olur?”* (AM 109/133-142).

Alıp-Manaş Ak-Kağan’ın kızı Erke-Ka-rakçı’yı görmek üzere çıktığı yolda bir ihtiya-ra rastlar, ihtiyarın ona söylediklerinden Alıp-Manaş’ın eşi Kümüjek-Aru’nun yüz güzelliği-nin yanı sıra huy güzelliğine de sahip olduğu-nu anlarız:

*Ee, Alıp-Manaş babadır,
Baybarak babadır atan,
Ermen-Çeçen anan,
Gözü güzelini seçip,
Huyu güzeli arayıp,
Evli-barklı etmişlerdi seni.
Niçin kederlisin, sen,
Neyi arıyorsun sen? (AM 117/232-239).*

Dede Korkut’ta Kan Turalı’nın da Bey-rek gibi evleneceği kızda aradığı özellik yiğit-liklidir. Kan Turalı babasına evleneceği kızın özelliklerini şöyle anlatır: “Baba çün meni ive-reyim dirsın, maña layık kız niçe olur? ... Ba-ba men yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kafir iline varmadın o varmış maña baş getürmüş ola” (DK I 185: 170-171/12-3) diyin-ce Kañlı Koca ona onun bir kız değil de bir yiğit bahadır istediğini, onun arkasında yiyip içip gününü gün etmek istediğini söyler (DK I 185: 171/4-6). Kan Turalı ayrıca nazlı bir kızla evlenmek istemediğini de ilâve eder: “Beli ca-num baba eyle isterem, pes varasın bir cici bi-ci Türkmen kızını alasın, nagahandan taya-nam üzerine düşem, karnı yırtıla” (DK I 185: 171/6-8). Destanın devamında Kañlı Koca’nın oğluna bulduğu Selcen Hatun’un iki önemli özelliği vardır: Güzellik ve yiğitlik (DK I 185: 172/11-13). Yine aynı destanda Kan Turalı’nın eşine hitap ederken güzelliğini ifade eden sı-fatların ardından “aslan soyu sultan kızı” ifa-desini kullanması soyluluğun da çok önemli olduğunu göstermektedir:

*Yalap yalap yalabıyan ince tonlum
Yir basmayup yoriyan selvi boylum*

*Kar üzerine kan tammış gibi kızıl ya-
nıklum*

Koşa badem sığmayan tar ağızlum

Kalemçiler çaldığı kara kaşlum

Kurumsı kırk tutam kara saçlum

Aslan uruğu sultan kızı

(DK I 197: 199/7-12)

Her ne kadar evlenilecek kızda aranı-
lan özelliklerden biri yiğitlikse de ondan bek-
lenen bu yiğitliğinden dolayı övünmemesi,
kendini eşinin yanında ön plana çıkarmama-
sıdır. Dede Korkut destanından bu fikri de alı-
yoruz: Kan Turalı ile Selcen Hatun, Kan Tura-
lı'nın yurduna giderlerken, Selcen Hatun'un
babası kızını vermekten vazgeçip altı yüz ada-
mını arkalarından gönderir. Gözcülük yapan
Selcen Hatun, uyumakta olan Kan Turalı'yı
uyandırır. Bu savaşta Selcen Hatun daha ön-
dedir ve savaşın bittiğini zannederek otağa ilk
dönen de odur. Biraz sonra Kan Turalı'nın an-
nesi ile babası gelir. Kız onları tanır, Kan Tu-
ralı'yı aramaya çıkar, onun oklanmış atını gö-
rerek tekrar kâfire karşı at sürer, kâfiri bir
ucundan kırıp öbür ucundan çıkar. Kan Tura-
lı düşmanı basıp dağıtanın Selcen Hatun oldu-
ğunu görünce yanına gider, birlikte düşmanın
başını keserler. Selcen Hatun Kan Turalı'yı atı-
nın arkasına alır, yola koyulurlar (DK I 193-
196: 191-197/1-7). Ama Kan Turalı, Selcen Ha-
tun'un kendisini kurtardığından dolayı övüne-
bileceği fikrine dayanamaz ve onu bu yüzden
öldürmeyi bile düşünür:

*Kalkubanı Selcen Hatun turduğunda
Yilisi kara kazılık atun bindüğünde
Babamuñ ağ ban işigine düşdüğünde
Oğuzuñ ala gözlü kızı gelini boyladuk-
da*

Her kişi sözün söyledükde

Sen orada turasın öğinesin

Kan Turalı zebun oldı

At ardına aldum çıkdum diyesin

Gözüm döndi könlüm gitdi

Öldürürem seni (DK I 196: 197-198/8-1)

Selcen Hatun'un cevabı şöyle olur:

Big yigit

Öginür-ise er öginsün aslandur

Öginmeklik 'avratlara bübtandur

Öginmek-ile 'avrat er olmaz

*Ala yorgan içinde senüñ-ile tolaşma-
dum*

Tatlu damağ tutubanı sorışmadum

Al duvağum altından söyleşmedüm

*Tiz sevdüñ tiz usandüñ kavat oğlu ka-
vat*

Kadir Allah bilür men saña

Munisem yaram kıyma maña

(DK I 197: 198/2-8)

"Uşun Koca oğlu Segrek boyı" destanın-
da Uşun Koca esaretten kurtulan büyük oğlu-
nu hemen güzel bir kızla evlendirir (DK I 233: 271/6-7).

267

Oğuz destanının İslâmî rivayetinde biz
bambaşka bir durumla karşılaşırız: Oğuz'un
eşlerinde aradığı tek özellik, onların İslâmi-
yet'i kabul etmeleridir, başka bir özellik ara-
maz. Hatta babası ilk iki gelin sonraki geline
nispetle daha temiz, daha güzel ve daha üstün
oldukları halde, Oğuz'un üçüncü eşini sevme-
sinin sebebini bir türlü anlayamaz (OD 18-19).

Ural Batır destanında kızların dikkat çe-
kici özellikleri güzellikleridir. Ural ikinci evli-
liğini kendisini hapisten kurtaran güzel Gölis-
tan ile yapar. Gölistan bahadıra ana olacak ni-
teliktendir ve Ural'a denktir (UB 139). Yine ay-
nı destanda Ural'ın kardeşi Şülgen'in evlendi-
ği Ayhılıv'ın dikkat çeken özelliği güzelliğidir
(UB 161-163).

Maaday-Kara destanındaki Altın-Küs-
kü'nün güzelliği hep ön plandadır (MK 228).

Yakutların Er-Sogotox destanında Er-Sogotox'un, talip olduğu kızın güzelliğini anlatmaya kelimeler yetmemektedir: "... güneşin ışığı gibi görünüşlü, beyaz gümüş yüzlü, kırmızı yanaklı, kara gümüş kaşlı, yedi kulaç uzunluğunda saç örgülü, hafif yemekli, taze içeceklidir. Elbisesinin içinden eti görünür. Yürüdüğü yer kazı eti olur, yattığı yer yağ olur, koştuğu yer semiz et olur, onu gören kişi sevinir, dokunan kişi doyar. Uzattığı eliyle saadet verir..." (SHEÖ 18-19).

Manas destanında Temir Han, oğlu Manas'a kız ararken bir çoban ona Temir Han'ın kızı Kanıkey'i tavsiye eder. Kanıkey çok güzeldir (Gürsoy III: 70-71/569-642). İnan'ın neşrinde ise Kanıkey'in yiğitliği, gücü, kuvveti ön plândadır (İnan 35-36).

Yine aynı destanda Gürsoy'un neşrine göre Kökçö'nün oğlu Ümütöy'le nişanlı olan Ay-çürök'ün özellikleri şunlardır: El işinde usta, mahcup, misafirliğe gitmeyen, maharete üstüne olmayan, zekâsı eşsiz, sönmüş ateşi yakan, ölen canı diriltlen. Hatta Semetey onun bu özelliklerini öğrenince, bu kızı ya dostlukla ya da zorla almaya karar verir (Gürsoy VII: 230/262-293).

Altın Arığ destanında kızlarda aranan özellikler, güzellik ve iyiliktir. Alp Saaday, Picen Arığ ile güzel olduğu için evlenir, hatta kızı şöyle der:

*Aklımı mı kaçırdım,
Aklım mı azaldı,
Senin gibi birini almayıp da,
Kimi alacağım (AA 77/755-757).*

Aynı destanda Altın Arığ'ın Pora Nin-ci'nin oğlu ile Çibetey Han'ın oğluna söylediklerinden evlenilecek kızda aranan özelliklerden birinin han kızı olmak, diğerinin ise güzel olmak olduğunu anlıyoruz (AA 201/2919-2926, 205/2992-2999). Altın Arığ'ın, Çibetey Han ile Alp Han Kız'ın oğlu Kanlı Kılıç'a evlenmesi için tavsiye ettiği Çarık Tana⁽²⁾

yetmiş hanın kızlarından daha iyi, daha güzel, iyi niyetli ve ak düşüncelidir, burada ayrıca kızın babasının da iyi insan olduğunun belirtilmesi dikkat çekicidir (AA 211/3085-3099). Yine aynı destanda güzel, fakat kötü niyetli olan eşinden ağzı yanan Hulatay ikinci evliliğini iyi düşünceli ve iyi niyetli oluşu ön plana çıkarılan bir kızla yapar (AA 327/5154-5155).⁽³⁾

b. Erkeklerde Aranılan Özellikler: Kahramanların Eşlerini Yiğitlikleriyle Almaları

Kahramanların evlenmeden önce, alacakları kızı veya kızın yakınlarını kendileriyle evlenmeye razı etmek için çetin savaşların ardından kalkmaları gerektiği motifi, Türk destan geleneğinde önemli bir yer tutar:

Dede Korkut'ta kahramanca savaşmaların neticesinde Beyrek'in yiğitlerinin bir kaçına Kazan Han, bir kaçına Bayındır Han kızlarını verirler, Beyrek de yedi kız kardeşini yedi yiğide verir (DK I 153: 121/7-9).

Hatta evlenecek erkek de kendine eş olacak kız da, erkeğe yaraşır nitelikler arar. Bazen erkek kızla güreşir ve onu yener. Bu motif başka milletlerin destanlarında da görülür. *Divanü Lügati't-Türk'te* "kız birle küreşme, kısırak birle yarışma=kızla güreşme kısırakla yarışma" şeklinde bir atasözü vardır ki Kaşgarlı bunu "kızla güreşme, çünkü kızlar kuvvetli olur, seni alteder; kısırakla yarışma, kısırak attan daha çevik, daha sıçrayışlı olduğundan seni yener" şeklinde açıklıyor.⁽⁴⁾ Dede Korkut'ta kendini beşik kurtmesi yavuklusuna kızın dadısı olarak tanıtan Banu Çiçek, Bamsı Beyrek'e birlikte ava çıkmayı teklif eder. At yarışında, ok atmada ve güreşte Beyrek kızı yenince kız kimliğini açıklar (DK I 123: 80/2).

(2) Girişte destan özetlenirken hanın adı, Ay Parlak Han, kızının adı ise Parlak Tana olarak verilmiştir (20, ayrıca bk. 21-23). Çeviride ise aynı sayfada bazan Ay Çarık Han, bazan Ay Çarık Han olarak gösterilmiştir (211).

(3) Fatma Özkan metnin aslında Xan Çaçax olarak geçen ismi tercümeye Çiçek olarak vermiş (327), girişte ise aynı ismi Han Saçak olarak göstermiştir (22).

(4) Besim Atalay, çev. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, I, 2. baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 521 (Ankara, 1985), 474.

Kızı elde etmeden önce başarılması gereken üç güç iş teması da çok yaygın bir temadır. Dede Korkut'ta biz bu temayla da karşılaşırız: Kan Turalı'nın evlenmek istediği kızın babası onun için üç canavar beslemiştir. Kim o üç canavarı öldürürse kızını ona verecektir, talip olan kişi canavarları öldüremezse başını keserdi. Otuz iki kâfir beyinin oğlu başlarını böylece kaybetmişlerdi. Kan Turalı sırasıyla boğayla, aslanla ve deveyle dövüşür. Güvey olacak delikanlının efsanevî hayvanlarla dövüşmesi, destanlardaki evlenmenin en arkaik şekillerinden biri olsa gerektir.

Bu destanda kızın babası adamlarına Kan Turalı'yı soymalarını emrettiğinde Kan Turalı yüzünün örtüsünü açınca köşkten bakmakta olan kız ona hayran kalır ve arkadaşlarına keşke babasının merhamet edip başlık karşılığında kendisini ona vermesini, yoksa bunun gibi yiğidin canavarların elinde ziyan olacağını söyler: "Hak Ta'ala atamuñ köñline rahmet eylese, kebin kesüp meni ol yigide virse, bunuñ kibi yigit hayıf ola ki canavarlar elinde helak ola" (DK I 188: 180/6-8). Bundan da kızın aradığı özelliğin yiğitlik değil, yakınlılık olduğu anlaşılır. Biz ayrıca bu sözlerden erkeğin kızı almak için gösterdiği yiğitliğin başlık yerine geçtiğini de anlıyoruz.

Dede Korkut'ta kahraman çiftin düşmana karşı birlikte dövüşmeleri motifiyle de karşılaşmaktayız: Selcen Hatun'un babasının kızını vermekten vazgeçerek gönderdiği altı yüz adamına karşı Kan Turalı ile Selcen Hatun'un birlikte çarpışmaları bunun örneğidir. Bu savaşta Selcen Hatun daha öndedir. Savaşın bittiğini zannedip otağa ilk dönen de odur, biraz sonra Kan Turalı'nın annesi ile babası gelir. Kız onları tanır, Kan Turalı'yı aramaya çıkar, onun oklanmış atını görür, tekrar kâfire karşı at sürer, kâfiri bir ucundan kırıp öbür ucundan çıkar. Kan Turalı düşmanı basıp dağıtanın Selcen Hatun olduğunu görünce yanına gider, birlikte düşmanların başlarını keserler. Selcen Hatun Kan Turalı'yı atının arkasına alır (DK I 193-196: 191-197/12-7).

Uykuya dalan sevgilisini kurtaran kahraman kız motifi de, Türk destanlarında önemli bir yer tutar. Yiğitler uykudayken, düşmanların yaklaşması üzerine, sevgilileri onları uyandırır. Kızlar daha kahramanlar hazırlanmadan düşmana girerler. Sonra ikisi birlikte, bir ucundan biri, bir ucundan diğeri, düşmanı yenerler. Biz bu motifle Dede Korkut'taki "Kañlı Koca oğlu Kan Turalı boyı" destanında karşılaşırız: Kızın memleketinde yapılan düğünün hemen ardından ailesinin yurduna gitmek üzere eşiyile yola çıkarak yedi gün yedi gece at koşturup Oğuz'un hudut boyuna geldiklerinde Kan Turalı, kırk yiğidini babasına gelip kendisini karşılamasını söylemeleri için gönderir. Kan Turalı, Selcen Hatun'un babasının pişman olup altı yüz adamını arkalarından gönderdiğinden habersiz mola yerinde uyuklarken pusuda bekleyen kız adamları görüp onu uyandırır ve ikisi birlikte hatta Selcen Hatun önde olmak üzere savaşımaya başlarlar. Savaşın bittiğini zannedip otağa ilk dönen Selcen Hatun'dur, Kan Turalı'yı göremeyince kâfiri bir ucundan kırıp öbür ucundan çıkar, birlikte düşmanların başını kestikten sonra kız, eşini atının arkasına alır, yola çıkarlar (DK I 193-196: 190-197/7-7).

Destanlarda yiğitler ya evlenirlerken yiğitliklerini ispatlarlar, ya gelinle veya diğer taliplerle dövüşürler, ejderhalarla savaşır veya başka yollarla hüner gösterirler. Bazen nispeten kolay bir şekilde evlendikleri görülür, ama destanlarda hiçbir şey kolay değildir. Evlendikten hemen sonra huzura kavuşulmaz, ya bir kaçırma olur veya savaş çıkar veya kız babası kızını vermekten vazgeçer veya başka önemli bir şey olur ve güveyi eşine kavuşmak için yine yiğitlik göstermek zorunda kalır. Dede Korkut'ta Beyrek nispeten kolay bir evlilik yapar, ama gelin odasında kırk arkadaşıyla yiyip içerken arkadaşlarıyla birlikte esir edilir. Kâfirler Bayburt hisarının beyine giderek Pay Piçen Bey'in ona vereceği kızı Beyrek'e verdiğini söylerler, o da hücum ederek Beyrek'in bir arkadaşını öldürdükten sonra otuz dokuz

arkadaşıyla Beyrek'i esir edip götürür (*DK I* 129-130: 90/1-13). On altı yıl sonra, karısının evlenmesini önlemek üzere geri döner ve sonra Oğuz beyleriyle birlikte Bayburt hisarına dönüp kahramanlık gösterip evlendiği gün ayrıldığı eşine kavuşur (*DK I* 131-153: 92-121/12-7).

Bu destanın Altay rivayetinde ise çok kolay bir şekilde evlenen Alıp-Manaş, bir gün gelecekte haber veren kitaba bakarak zalim Ak-Kağan'ın ere vermediği kızı Erke-Karakçı'dan haberdar olur (*AM* 103). Erke-Karakçı'yı altmış yiğit istemiş, ama bu yiğitler Ak-Kağan tarafından öldürülmüşlerdir. Alıp-Manaş yola çıkar, çeşitli olayların ardından Ak-Kağan'ı, alplerini, karısını ve kızı Erke-Karakçı'yı öldürerek yurduna döner. Ama bu arada arkadaşı Ak-Köbön'ün onun öldüğünü söyleyerek eşi Kümüjek-Aru ile düğün yapmaktadır. Alıp-Manaş'ın gelmesiyle bu düğün bozulur, Ak-Köbön ile Alıp-Manaş dövüşürler, Alıp-Manaş Ak-Köbön'ü öldürür (*AM* 245). Alıp-Manaş muhtemelen evlenirken gösteremediği yiğitliğini böylece göstermek istemiştir.

Evlenilecek Kızın Bulunması

Yiğitlerin evleneceği kızın bulunması kolay değildir, bu iş uzun aramalar gerektirir. Dede Korkut'ta "Kañlı Koca oğlu Kan Turalı boyı" destanında Kan Turalı, kendine lâıyk kızı bulmak için kırk yiğidini yanına alarak aramaya çıkıp da bulamayınca hiddetlenir, babası "Hey oğul kız dileyip varan böyle varmaz. ... Oğul sabah varıp öğlen gelmek olmaz, öğlen varıp akşam gelmek olmaz, oğul sen mala dört elle sarıl, yığ, ben sana kız aramağa gideyim" der ve Kañlı Koca sevine kıvana kalkar, ak sakallı çok yaşlı ihtiyarları yanına alır, çok dolanır, neticede oğluna lâıyk kızı bulur: Trabzon tekfürünün kızı Selcen Hatun (*DK I* 185-186: 171-174/10-1).

Radloff'un derlediği Manas destanında da Cakıp Han, oğlu Manas'a lâıyk kızı bulmak

için yola çıkar. Ama burada Kañlı Koca'dan farklı olarak tek başınadır. Bütün yurdu dolaşır ve oğluna lâıyk kızı bulur (Gürsoy III: 70-71/569-642). Aynı destanın Sagımbay Orazbaçoğlu rivayetinde ise Manas, methini duyduğu Kanıkey hakkında bilgi edinmek üzere arkadaşı Çubak'ı Temir Han'ın iline gönderir (İnan 35-36). Yine aynı destanda Köketay Han'ın evlatlığı Bokmurun ise evlenmek istediğinde Manas'tan farklı davranarak babasını veya başkalarını aracı koymak yerine evleneceği kızı bulmak için büyük ve zengin bir kervanla bizzat kendisi kız aramaya gider (İnan 46).

Evlenecek Kişilerin Tanışmaları veya Birbirlerini Görmeleri

Uygun kız bulunduktan sonra sıra görüşmeye gelir. Dede Korkut destanında beşik kertme nişanlı olan Beyrek ile Banu Çiçek tesadüfen görüşürler: Bamsı Beyrek bir tesadüf eseri beşik kertmesinin otağının civarına gider ve bu otağın beşik kertmesinin olduğunu anlar. Ama ilk hareket onu gören ve tanıyan kızdan gelir. Banu Çiçek yaşamaklanarak Bamsı Beyrek'e oraya geliş sebebini sorunca o da Pay Piçen Bey'in kızını görmeye geldiğini söyler. Böylece tanışıp konuşmuş olurlar, ama kız Beyrek'in yiğitliğini sınamadan kendini tanıtmaz (*DK I* 121-123: 76-80/2-2).

Yakut, Altay ve Hakas destanlarında ise bambaşka bir durumla karşılaşırız, bu destanlarda evlenilecek kişi fala bakılarak görülür veya kutsal ağaca veya hayvanlara sorulur. Yakutların Er-Sogotox destanında evlenmeye niyet eden Er-Sogotox, kutsal ağacın yanına gelip ondan kendisine geleceği söylemesini ister, kutsal ağaç gıcırdarak küçük bir kütük olur, gövdesinden çıkan ihtiyar bir kadın ona artık zamanın geldiğini, atlanıp zorlu bir yolculuğun ardından güneye gidip eşini bulmasını söyler (*SHEÖ* 17-18).

Hakasların Altın Arığ destanında ise, Piçen Arığ adlı kadın han, evleneceği kişinin

kim olduğunu evin önünden uçup giden dişi ala kuzgun ile erkek kara kuzguna sorar. Destanın devamında Picen Arıg gelecekte evleneceği kişi olacağını öğrendiği Alp Saaday'ı erkek kara kuzgun aracılığıyla ülkesine çağırarak kendisiyle görüşür ki biz burada diğer destanlardan farklı bir durumla bizzat kızın erkeği evine çağırıp görüşmesiyle karşılaşırız (AA 65-67/562-588). Aslında Dede Korkut'ta da Beyrek'le Banu Çiçek'in görüşmesi Banu Çiçek'in davetiyle olmuştur, ama durum biraz daha farklıdır.

Altay Türklerinin destanı Maaday-Kara'da eşini babasının tavsiyesi üzerine seçen Kögüdey-Mergen fal bakar ve evleneceği kızı, yani Altın-Küskü'yü falda görüp çok beğenir, artık onunla evlenmekte karardır (MK 190-192/5510-5600).

Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek destanının Altay rivayetinde de biz evlenmeden önce gelecekte haber alma motifiyle karşılaşırız: Kümüjek-Aru ile savaş yapmadan kolayca evlenen Alıp-Manaş, bir gün gelecekte haber veren kitaba bakarak Ak-Kağan adlı kağandan ve ere vermediği kızı Erke-Karakçı'dan haberdar olur. Erke-Karakçı'yı altmış yiğit istemiş, ama bu yiğitler Ak-Kağan tarafından öldürülmüştür. Bunu öğrenen Alıp-Manaş, eşini bırakıp yola çıkar ve her ne kadar onunla evlenmeye gidiyor gibi konuşsa da sonunda Ak-Kağan'ı, alplerini, karısını ve kızı Erke-Karakçı'yı öldürüp yurduna döner. Muhtemelen niyeti evlenmek değil, yiğitlik göstermektir (AM 103-219/58-1519)

Nişanlanma

Dede Korkut'ta evlenmek için bir söz ve aynı zamanda bir ön akit anlamı taşıyan nişanlanma geleneği ile de karşılaşırız, üstelik de beşik kertme nişanlıların, ergenlik çağına gelince ikinci defa yeniden nişanlandıklarını görüyoruz: Beyrek, güreştiği beşik kertmesi Banu Çiçek'in parmağına "... düğün kut-

lu olsun han kızı... ortamuzda bu nişan olsun han kızı" diyerek parmağındaki altın yüzüğü çıkarıp takar (DK I 123: 80/3-5). Böylece gençler kendi aralarında nişanlanmış olurlar.

Buradan anlıyoruz ki düğünden önce nişanlanma, erkeğin kızın parmağına taktığı yüzüktedir ki bu âdet bugün de devam etmektedir. A. İnan, Altaylılarda ana babasının rızasıyla yapılan kız kaçırmada kızın razı olduğunun delili olarak delikanlıya bir yüzük veya mendil gibi bir şey verdiğini, bunun nişan yüzüğü yerini tuttuğunu belirtir.⁽⁵⁾

Dede Korkut kitabında biri kiçi, öteki ulu düğün olmak üzere iki düğünden söz edilir (DK I 133: 94/9-10). Bu küçük düğünün ne olduğu, ne gibi törenler yapıldığı kitaptan anlaşılmamaktadır. Bu düğün, Gökyay'ın değerlendirdiği gibi kalının miktarı ve ödeme zamanının tespit edilmesi dolayısıyla yapılan tören olabileceği gibi,⁽⁶⁾ nişan töreni olarak da değerlendirilebilir. Nitekim söz konusu kiçi düğün ile ulu düğün Banu Çiçek ile Yalançı oğlu Yaltaçuk hakkındadır ve bu evlilik Banu Çiçek'in kardeşi Delü Karçar'ın Bayındır Han'ın huzurunda söylediği şu söz üzerine gerçekleşmiştir ki bu durumda Yalançı oğlu Yaltaçuk'un kalın ödediği pek düşünülemez: "Devletlü Hanuñ 'ömri uzun olsun, Beyrek diri olsa on altı yıldan berü gelür-idi, bir yigit olsa dirisi haberin getirse çırgap çuha altun akça virür-idüm, ölüsi haberin getürene kız kardaşum virür-idüm" (DK I 131: 93/2-5).⁽⁷⁾

Oğuz Destanı'nda babası Oğuz'a amcası Küz-Han'ın kızını nişanlar. Oğuz, kızı eve getirip imana çağırır, kız kabul etmeyince ona yaklaşmaktan kaçınır (OD 18).

Ural Batır destanında Ural, Gölistan adlı kızla nişanlanır ve devler padişahı Ezreke'yi

(5) Abdülkadir İnan, *Tarih ve Bugün şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, 4. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. 24c (Ankara, 1995), 166.

(6) Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Devlet Kitapları (İstanbul, 1973), CCCLXXXV.

(7) Ayrıca bk. Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 267.

yendikten sonra düğünü yapmak ister ama, halkın büyüğünün tavsiyesiyle büyük bir düğün yaparak Gölistan'la evlenir (UB 137-141).

Barış içinde gerçekleştirilen evliliğin bir göstergesi olduğu halde nişanlanmanın sonu Manas destanında barışla neticelenmez, çünkü Radloff'un derlediği metinde Semetey, başkası ile nişanlı olan Ay-çürök'ü kaçırp kendisi evlenir (Gürsoy VII: 230/262-348). Destanın Sagımbay Orazbakoğlu rivayetinde ise Semetey nişanlısı Ay-çürök'e talip olan kişiyle savaşmak zorunda kalır, neticede nişanlılar birbirlerine kavuşurlar (İnan 147-155). Bu neşirden çiftin nişanlı olmalarına rağmen birbirlerini tanımadıkları da anlaşılmaktadır. Belki de söz konusu nişan, beşik kertme nişandır.

Kız İsteme veya Evlenme Teklifi

Kız aramak, bulmak ve istemek için Dede Korkut hikâyelerinde dünür gitme âdeti görülür. "Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek boyı" destanında Oğuz beyleri toplanıp Banu Çiçek'i ağabeyi Delü Karçar'dan istemek ve şartlarını konuşmak üzere Dede Korkut'u görevlendirirler (DK I 124-125: 81-82/10-3). Burada kızı babanın değil de Dede Korkut'un istemesine karar verilmesi de dikkat çekicidir. Bilindiği üzere bugün de kız istemek için sözü dinlenir, hürmet sahibi kişi veya kişiler belirlenir. Dede Korkut, kardeşini isteyen öldüren Delü Karçar'dan şu sözlerle Banu Çiçek'i ister:

*Karşu yatan kara tağunı aşmağa gelmişem
Akındılı görklü suyunı kiçmege gelmişem
Giñ etegüne tar koltuğuna kısılmağa gelmişem*

*Tanrının buyuruğı-y-ile Peygamberün
kavli-y-ile aydan aru günden görklü kız kardeşün
Banu Çiçegi Bamsı Beyrege dilemege gelmişem (DK I 125-126: 83/8-12).*

VI. hikâyede babasının bulduğu kızı almak için Kan Turalı kırk yiğidini de yanına

alarak bizzat kendisi gider, kızın babası geliş sebebini sorunca yerinden kalkar, sallana sallana yürür, ak alnını açar, ak bileklerini sıvar ve kızı ister. Her iki hikâyede de kız, Allahın emri peygamberin kavliyle istenir.

*Karşu yatan kara tağunı aşmağa gelmişem
Akındılı suyunı kiçmege gelmişem
Tar etegüne giñ koltuğuna sığınu gelmişem
Tanrı buyuruğı-y-ile Peygamber kavli-y-ile
Kızunı almağa gelmişem."*

(DK I 188: 179/5-8).

Yine bu destanda kızı istemeye giden Kan Turalı ile kırk yiğidini karşılayanlar onlara geliş sebeplerini sorunca karşılıklı vermeğe almağa geldik cevabını verirler (DK I 188: 178/5-6).

Manas destanında Radloff'un derlediği metinde Cakıp Han, oğlu Manas için kız ararken Temir Han'ın kızı Kanıkey'in methini duyunca kızı görmeden babasından ister. Bu isteme faslı şöyle gerçekleşir:

*Elçiye zeval olmaz,
Kız isteyene bakaret olmaz,
Ben de Kanıkey'e geldim,
Onu istemeğe geldim.
Tadar mısın sen bu tuzu,
Verir misin Manas'a kızı?"*

(Gürsoy III: 74-75/834-839).

Destanın Sagımbay Orazbakoğlu rivayetinde ise Cakıp Han şu sözlerle Kanıkey'i ister: "Benim elimde bir avcı kuşum var, sizde bir sungur kuşu varmış. Benim avcı kuşu, o sungurunuzu avlamak istiyor. Açıkçası oğlum Manas'a kızınız Kanıkey'i istiyorum. Sana baş vurup kızını gelin olarak almak istiyorum. Ne dersin Karahan? Cevabını bekliyorum." (İnan 37). Burada her ne kadar "avlamak" kelimesi kullanılıyorsa da Manas ile Kanıkey arasında bir denkliğin de söz konusu olduğunu, Manas

için “avcı kuşu”, Kanıkey için ise “sungur” kelimelerinin kullanılmasından anlıyoruz.

Dede Korkut’ta ve Manas’ta evlenilmek istenen kız, âile büyüklerinden istenir. Altay, Başkurt, Hakas destanlarında ise biz böyle bir gelenekle karşılaşmıyoruz:

Maaday Kara destanında yarışları kazandıktan ve kaçırılan Altın-Küskü’yü kurtardıktan sonra Kögüdey Mergen’in, Altın-Küskü’ye süslemeli bir mektup verdiğini görüyoruz ki kızın bu uzun mektubu okuduktan sonra delikanlıya onunla evleneceğini söylemesinden mektupta evlenme teklifi edildiğini anlıyoruz (MK 228-229).

Biz bu destanda kadınların da evlilik teklifinde bulunduklarına rastlıyoruz: Erlik’in kızı ve Kara-Kula’nın karısı Abram-Moos Kara-Taacı, üstelik de eşini öldüren Kögüdey-Mergen’e bizzat kendisi evlenme teklifi eder, ama reddedilir (MK 175-176/5000-5021).

Ural Batır destanında da buna benzer bir durumla karşılaşırız: Katil padişahın kızı, Ural’ı diğer erkeklerin arasından beğenip seçer ve bunun göstergesi olarak da ona bir elma verir (UB 77-79). Bu kızla evlendikten sonra destanın devamında Ural, bir kızdaki daha evlenme teklifi alır: Kendisini devden kurtarma karşılığında onunla evleneceğini söyleyen Ayhılv (UB 201-203).

Ama Ural son evlendiği kız olan Humay’a bizzat kendisi evlenme teklifi eder ve devamında kıza yiğitliğini de ispatladıktan sonra evlenir, bu evlilik onun diğer evliliklerinden farklı olmalı ki öldüğünde sadece bu eşi onu arayıp bulur ve başucunda ağıt yakıp asla başka biriyle evlenmeyeceğini söyler (UB 211-251, 333-337).

Yine aynı destanda Ural’ın kardeşi Şülgen, sonunda Ural’ın evlendiği Humay’a bir gün evine gidip elini omuzuna koyarak evlenme teklifinde bulunur (UB 227).

Altın Arığ destanında Çibetey Han ülkesinden kalkıp evlenme teklifi etmek üzere Alp Han Kız’ın evine gider ve tanışma faslının ardından yerinden fırlar, şapkasını ve eldivenini koltuğuna kıştırır, kızın karşısında durarak onu almak istediğini, herhalde onun da ona varmağa gönüllü olduğunu söyleyerek oldukça kaba bir dille evlenme teklifi eder (AA 135/1741-1756).

Kalın (Başlık)

Evlenme teklifinin ardından kalın veya başlık faslı gelir. Kalını, erkeğin kadını boşayamaması, kadının da istediği zaman kaçıp baba evine gidememesi için bir depozito olarak değerlendiren B. Ögel’e göre⁽⁸⁾ kalın, babanın sağ iken oğullarının evlenebilmeleri için verdiği paydır. Başlık ise evlenme sırasında kız ailesine verilen hediyedir. Başlık, kalının dejenere edilmiş şekli de olabilir. Baba malından kızlara düşen pay ise çeyizdir.⁽⁹⁾ A. Ünal ise başlık, kalın ve drahoma verilerek yapılan evlilikleri “satış evlenmesi” başlığı altında değerlendirmektedir. Ona göre bu tarz evlilik, bir bedel karşılığında gerçekleşmektedir ve bir satış evliliğidir.⁽¹⁰⁾ Karutz’a göre Türkmenlerde kalın anlaşması karşılıklı bir akittir ve aynı zamanda karşılıklı bir verme ve ödemedir. Kız evi de ödemedede bulunur. Kızın gitmesi ile kız evi, bir kişi ile bir iş gücünü kaybettiği için çeyiz daha az olur. Oğlan evi ise bir kişi ile yeni bir iş gücü kazanmış olur.⁽¹¹⁾

O. Türkdogan’a göre başlık geleneği, tarihî gelişim içinde çeşitli toplumların aile yapısında önemli yer tutmuş bir kültür biçimidir.

(8) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 260.

(9) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 258.

(10) Asife Ünal, *Yahudilik’te, Hristiyanlık’ta ve İslâm’da Evlilik*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2099, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi: 221 (Ankara, 1998), 8.

(11) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 259.

O kadar ki soyun devamını sağlayan aile kurumunda başlık evliliğin simgesi olmuştur.⁽¹²⁾ Bu anlamda olmak üzere başlık, müstakbel ve muhtemel koca tarafından gelinin ailesine yapılan bir evlenme ödemesi olarak tanımlanabilir. Bu ödeme: a) Birleşen ailelerin sosyo-ekonomik statülerinin simgelenmesi; b) evlenmenin sürekliliğini sağlamak amacıyla gelin ve damadın aileleri arasındaki ekonomik bağın kurulması; c) kız evladının ailesinin yerini alması amacıyla yarına hazırlanması gibi görevlere hizmet eder.⁽¹³⁾

Manas destanı bize bir gerçeği gösteriyor ki o da eski Türklerde başlık veya kalın ödenerek yapılan evlilik, törelere uygun ve muteber bir evlilik türüdür. Yakınof'a göre V. ve VI. yüzyıl Uygurlarının kalın malını nasıl ödedikleri ve bu münasebetle yaptıkları merasim bir Çin kaynağında tasvir edilmiştir. Buna göre kalın malını kızın akrabası alıyordu. Herhalde kalın malı ödeyerek evlenme, Türklerde çok erken çağda ortaya çıkmış olsa gerektir.⁽¹⁴⁾

O. Türkdoğan'a göre başlık veya kalında, erkeğin kadına ödeme yapmakla yeni statüsünü tanıması, drahomada ise kadının erkeğe ödeme yapmasıyla statüsünü saydırması eğilimi egemen olduğundan her iki kültür biçiminde de kadının erkek evinde değerlendirilmesi ön plana geçmektedir.⁽¹⁵⁾

İbni Fadlan Seyahatnamesinde evlenme âdetleri kısmında şu bahis yer alır: "Bir kimse diğerinin ya kızını yahut kız kardeşini yahutta velâyeti altında bulunan birini, Harizm elbisesinden şu miktar karşılığı olarak ister. Böylece talip, aile reisini razı edince, başlığı aile reisine verir, istediği kızı alır. Çok kere başlık, deve, at ve başka hayvanlar olur. Bir kimse velisinin muvafakat ettiği başlığı vermeden kadının yanına giremez. Başlığı verince, erkek gelir, çekinmeden, kızın bulunduğu eve girer ve onu, annesi, babası ve kardeşlerinin huzurunda alır, kimse buna mani olmaz. Bir

erkek ölüp karı ve çocukları kalırsa, çocukların en büyüğü, eğer annesi değilse, onun karısı ile evlenir."⁽¹⁶⁾

Kızı alabilmek için güvey tarafından kızın babasına verilecek para veya hayvanın adı "kalın" veya "kalınlık"tır. Bu kalının miktarı ve neler olacağı önceden konuşulup kararlaştırılır. Zaten kalın, kaçırarak değil, barış yoluyla anlaşmanın bir ifadesidir.⁽¹⁷⁾ Dede Korkut'ta oğlu olan evermiş, kızı olan göçürmüş ifadesinden anlaşılıyor ki gelin alma, kızın bir göçü gibi görülmüştür.⁽¹⁸⁾

Dede Korkut'taki kızların kalınları mitolojiktir. Kan Turalı, Trabzon tekfurunun kızını almak için üç vahşi hayvanı elleri ile öldürmek zorunda kalmıştır, yani burada Kan Turalı'dan istenen kalınlık doğrudan doğruya bir kuvvet ve yiğitlik denemesidir (DK I 189-193: 180-189/8-13).

Kız kardeşini isteyenleri öldüren Delü Karçar ise Dede Korkut'tan çekinince akla, hayale gelmeyen şeyleri kalın olarak ister: maya görmemiş biñ buğra, hiç kısrağa aşmamış biñ aygır, koyun görmemiş biñ koç, kuyruksuz kulaksuz biñ köpek, biñ püre (DK I 126-127: 85/7-11). Bu istenenler, hikâyeye merak ve acayıklık katmak için bulunan un-

(12) Orhan Türkdoğan, "Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması," *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV: *Gelenek-Görenek ve inançlar*, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 21, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 6 (Ankara, 1976), 315.

(13) Orhan Türkdoğan, "Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması," *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV: *Gelenek-Görenek ve inançlar*, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 21, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 6 (Ankara, 1976), 316.

(14) Abdülkadir İnan, "Türk Düşüncelerinde Exogamie İzleri," *Makaleler ve incelemeler*, 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizisi Sa. 51a (Ankara 1987), 348.

(15) Orhan Türkdoğan, "Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması," *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV: *Gelenek-Görenek ve inançlar*, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 21, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 6 (Ankara, 1976), 321.

(16) Lütfi Doğan, çev. "İbni Fadlan Seyahatnamesi (Rihletu'ibni Fadlan)," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. I-II (1954), 63.

(17) Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Devlet Kitapları (İstanbul, 1973), CCCLXXXV.

(18) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 267.

surlar olmalarının yanı sıra kız almanın zorluğunu da göstermektedirler. Ayrıca Dede Korkut kitabında otuz dokuz yiğidin han tarafından evlendirilmesi söz konusudur ki bu yiğitlerin kalınının, yani başlığının, savaşta gösterdikleri yiğitlik olması da muhtemeldir (DK I 153: 121/7-11).

Manas destanında Temir Han, kızını Cakıp Han'ın oğlu Manas'a vermeyi kabul eder, ama o kadar kalın ister ki bunu ödemek Cakıp Han için kolay değildir: "Altı yüz kızıl tek hörgüçlü deve, üzerlerinde torba torba altın olsun, yakındaki tepe dolusu hayvan sürüsü ile iki bin ak koyun olsun, elli gün devam eden düğün yapılsın. Sığırdan iki yüz vereceksin, bunların hepsinin alnında akı olacaktır. Bunlara bakan da kız olsun, yük hayvanlarından iki yüz, av kuşu sungurdan doksan kuş, yedi pars, iki arslan vereceksin" diyerek alacağı malların adlarını bildirir. Cakıp Han düşünüp taşınır ve bu mihiri yedi gün içinde teslim edeceklerini bildirir (İnan 38). A. İnan burada başlık veya kalın kelimesi yerine mihir kelimesini kullanmaktadır, fakat verilen bu malı aslında mihir olarak nitelendirmek doğru değildir. Çünkü mihir, kadının ailesine değil, doğrudan kadına verilir ve kadına evliliğin devamı için bir teminat sağlar, iktisadî bir güç kazandırır, boşanmanın suistimal edilmesini önler. Kalın (başlık) ise kadına değil, ailesine verilir. Gürsoy'un neşrinde ise oldukça yüklü bir başlık verilir, ama bu neşirde Temir Han açıkça belli bir miktar başlık istemez (Gürsoy III: 81/1150-1160). Burada ayrıca Manas'ın Ak-padişa'nın verdiği altın gümüşleri baldız ve yengelerine hediye ettiğini görmekteyiz (Gürsoy III: 82/1234-1254).

Başlık motifi Battalname'de de görülür. Hayatta dikili bir ağacı olmayan Battal Gazi, çok zengin olan Emir Ömer'in kızını ister. Emir Ömer'in karısı, Battal fakir olduğu için kızını vermek istemez, vermemek için de ondan altından kalkamayacağı bir başlık ister:

Hindistan'da bulunan Ak Fil ile üzerindeki kızıl altınlar, ayağındaki altın halhal, ayrıca yüz kıvrıcık tüylü deve, dört yüz arabî at.⁽¹⁹⁾

Çeyiz

B. Ögel, Eski Türklerde çeyizin baba malından kızı düşen pay olduğunu söyler ve Dede Korkut'ta "oğlı olan ivermiş, kızı olan köçürmüş" sözünün kızın payının oğlan evine göçürülmesi anlamına geldiğini ifade eder.⁽²⁰⁾ Karutz'a göre evlenme ile kız evi bir çocuk kaybettiği, oğlan evi ise bir kadın ve işgücü kazandığı için çeyiz, oğlan evinin vereceği kalandan daha az tutulur. Buna rağmen kızın çeyizini yüksek tutmak, kız babası için bir çeşit onur meselesidir.⁽²¹⁾

B. Ögel, İslâm hukukunda kadını çeyiz getirmeye zorlayan bir hüküm bulunmadığı hâlde Türklerde babanın kızına çeyiz yapmasının bir yükümlülük olarak görüldüğünü ifade eder.⁽²²⁾ Nitekim *Divanü Lügati't-Türk'te* bir bey, bir babaya kızını çeyizli olarak evlendirmesini emreder: *Ol anıng kızın septürdi* "O, onun kızını çeyizliyerek güveyinin evine göndermesini emretti".⁽²³⁾

B. Ögel, Eski Türklerde çeyizin, hayvan sürüleri, yardımcı insanlar, kızlar, yengeler halinde geldiği belirtmektedir.⁽²⁴⁾

Dede Korkut'ta Bamsı Beyrek kalın vererek Banu Çiçek'le evlenir, ama Banu Çiçek'in çeyiz götürüp götürmediğine dair bir bilgi yoktur, ancak Beyrek'in gelin odasına girdiğinde Banu Çiçek'ten gelin hediyesi ola-

(19) Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tıp ve Motif Yapısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 59, Halk Edebiyatı Dizisi: 10 (Ankara, 1984), 159-160.

(20) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 263-264.

(21) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 264.

(22) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 264.

(23) Besim Atalay, çev. *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi*, II, 2. baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 522 (Ankara, 1985), 182.

(24) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46, (İstanbul, 1988), 265.

arak gelen kırmızı kaftanı giydiği belirtilir (*DK I* 129: 89/7). Ayrıca Banu Çiçek'in ona bir de gömlek dikmiş olduğu anlaşılmaktadır (*DK I* 132: 93-94/8-2).

Maaday-Kara destanında Altın-Küskü ve Kögüdey-Mergen için özel bir düğün töreni düzenlenmez, sadece damadın seçimi için yapılan yarış sırasında büyük bir şölen verilmiştir. Altın-Küskü baba evinden ayrılırken soylu atını eyerler, ay gibi parlak elbisesini giyinir, altın gümüş takılarını alır. Babasının ak davarından hayvan almadığı, halkından kimseyi de yanında götürmediği ayrıca belirtilir. Yarı yola geldiklerinde Ay Kağan yetişip kızına bir kağanın tabağından et getirirlerse onunla kesmesi için dokuz kenarlı altın kama, damadına ise sürüleri güderken kullanması için dokuz kulaç altın kamçı hediye getirir. Ama bunlar samimî duygularla verilmiş hediyeler değildir. Az sonra Ay Kağan'ın sürüleri ve halkı peşlerinde belirir. Atın uyarısıyla kamayı ve kamçıyı yere atarak hayvanların ve halkın peşlerinden gelmesini önlerler (*MK* 236-237/7182-7221).

Oğuz destanında Tuman Han, Köl Erki Han'ın kızıyla evlenmesinin neticesinde Köl Erki Han'ın bütün malına ve hazinesine sahip olacak, o ölünce de taht tamamen ona kalacaktır (*OD* 59).

Köroğlu destanında Köroğlu'nun amcası Köse Kenan, Adov Bey'in kızına talip olduğunda Adov Bey ona kızını yenerse kızıyla beraber üç sürü davar, iyi bir küheylan, bin altın, kızına ise kırk yük çeyiz vereceğini ve isterlerse yanında kalabileceklerini, istemezlerse kızıyla birlikte gidebilecekleri söyler (*KD* 71). Destanın devamında Adov Bey kızını verdiğinde Köse Kenan'a bir küheylan, üç sürü davar ve düğün masrafı olarak da bin altın verir, kızına ise bir taht-ı revan hazırlatır ve çeyiz verir. Ayrıca onlara yol boyunca eşlik etmek üzere on iki adamını görevlendirir (*KD* 74-75).

Yakutların Er-Sogotox destanında Xotuna'nın babası, kızını Er-Sogotox'la birlikte gönderdiğinde yanlarına yüz adamını katar (*SHEÖ* 21).

Ural Batır destanında kızların eşlerine at hediye ettikleri görülür.

Manas destanında Manas ile Kanıkey'in evliliğinde başlıktan sonra sıra çeyize gelir. Temir Han, kızına altın, gümüş, kadın başlığı, mercan ve kadife ipek yüklü altmış deveyi çeyiz olarak gönderir (Gürsoy III: 90/1651-1663).⁽²⁵⁾ İnan'ın neşrinde Temir Han'ın Kanıkey'e başlık verdiğine dair bir bahis bulunmamaktadır.

Altın Arığ destanında Taptaan Mirgen'in evlendiği Altın Nakış'a, ağabeyi kendi atı Ak Oy'u verir (*AA* 307/4792-4794).

Sağdıç-Yenge

Radloff'un Sibirya'dan adlı eserinde verdiği belgeye göre Altaylılar, kız isterken "çözülmez bağlarla sağdıçlık bizi bağlasın" derlerdi. Buna göre sağdıçlığın evliliğin temelini oluşturduğu söylenebilir.⁽²⁶⁾ İncelediğimiz destanlarda sadece Dede Korkut'ta bu müessese ile karşılaşırız. "Uşun Koca oğlu Segrek boyı" destanında Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek evlenir evlenmez ağabeyini esaretten kurtarmak üzere yola çıkar. Ağabeyiyle birlikte dönüp geldiklerinde Uşun Koca, büyük oğluna da gelin getirir ve iki kardeş birbirlerine sağdıç olurlar (*DK I* 226-233: 256-271/6-7).

Dede Korkut'ta Banu Çiçek'in Yalançı oğlu Yaltaçuk'la yapılan düğünü sırasında Kısırca Yenge'den bahsedilir. Beyrek, evlenen kızın kalkıp oynamasını istediğinde Kısırca Yenge onun yerine oynar (*DK I* 146: 112-113/10-2). Ama buradan yengelik diye bir müessese söz konusu mudur, değil midir, tam anlaşılmamaktadır.

(25) Metnin devamında Mendi-bay'in doksan hayvan yüklettiğinden bahsedilmektedir (Gürsoy III: 90/1675).

(26) W. Radloff, *Sibirya'dan*, II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 2750, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 748, Düşünce Eserleri Dizisi 1 (İstanbul, 1994), 72.

Gelin ile Güveyinin Giysileri

Gelin ile güveyin giysilerinin ne olduğu meselesine gelince Ögel, ergenlik al kaftanın bütün Türklerde güveyi elbisesi olduğunu söylemektedir.⁽²⁷⁾

Dede Korkut'ta damadın gelin odasına girdikten sonra kırmızı kaftan giydiği, adı ergenlik olan bu kaftanı damada gelinin gönderdiği anlaşılmaktadır. Hatta kırk arkadaşı buna üzülürler, çünkü kendileri beyaz kaftan giymektedirler. Beyrek çözümü bulur, bu kaftanı yarından itibaren her gün biri giyecek, sonra da bir dervişe verilecektir (*DK I 129: 89-90/7-1*). Yine aynı destanda ikinci kere evlenen Banu Çiçek düğünde oynarken üzerinde kırmızı kaftan vardır (*DK I 147: 114/10*). Ayrıca Beyrek'e, kendisi öldü zannedilerek Yalancı oğlu Yaltaçuk'la evlendirilen eşi Banu Çiçek'in düğününe gelip de kim olduğu anlaşıldığında kaftan giydirilir, ama bu kaftanın ne için giydirildiği tam olarak belli değildir (*DK I 149-150: 117/1-2*). Bu destanda Banu Çiçek'in, önce Beyrek ve arkadaşlarının Bayburt hisarının beyi tarafından esir alınarak götürülmesinin ardından, sonra da Beyrek'in öldüğünü zannetiğinde "Vay al duvağum iyesi, vay al num başum umudı..." diye başlayan feryadından gelinin al duvak taktığı anlaşıyor (*DK I 131: 92/3-4, 132: 94/5-7*).

Alıp-Manaş destanında damat Ak-Köbön'ün süslü elbiseler içinde törde oturduğu belirtilmekte, başka bir izah yapılmamaktadır (*AM 237-239*). Bu destandan gelinin kıyafeti hakkında bilgi alamıyoruz, sadece Kümüjek-Aru'nun saçının sekiz gelin tarafından tarandığı belirtilmektedir (*AM 239*).

Düğün

Düğün bir toydur. Dede Korkut'ta nişan toyuna "küçük düğün", evlenme toyuna ise "ulu düğün" denmiştir. Büyük düğün, ağır düğündür.

B. Ögel'e göre Türklerde düğün, kız evinde başlar, erkek evinde biterdi.⁽²⁸⁾

Dede Korkut'ta kız kardeşini Beyrek'e vermeyi kabul eden Delü Karçar'ın ağır düğün hazırlığı yaptığından bahsedilir (*DK I 129: 89/4*). Devamında ise Beyrek'in kırk arkadaşıyla gelin odasında yiyip içmeleri söz konusu edilir (*DK I 129: 90/1*). Yine bu destanda Banu Çiçek'in ikinci evliliğinde düğünde erkeklerle kadınların ayrı ayrı eğlendikleri anlaşılmaktadır (*DK I 142-145: 107-112/9-1*). Erkekler ok atmakta, kadınlar oynamaktadır. Düğünde güveyinin yüzüğüne arkadaşları tarafından ok atılır (*DK I 143: 109/7-8*). Ayrıca şölen yemeği pişirilmiştir (*DK I 145: 111/6*). Destanın devamında Beyrek ve yiğitlerinin düğünü kırk gün kırk gece sürer (*DK I 121/11*). Burada daha önce de belirttiğim gibi bu sözü edilenin Beyrek'in düğünü müdür, değil midir, tam anlaşılmamaktadır. Bu destanın Altay rivayetinde Alıp-Manaş destanında ise düğün evinden bahsedilir, ama bilgi verilmez (*AM 237*).

"Kaınlı Koca oğlu Kan Turalı boyı" destanında Kan Turalı, Selcen Hatun'u almak için şart olan boğayı, aslanı ve deveyi öldürünce kızın babası, kırk yerde otağ diktirir, kırk yerde kızıl ala gelin odası diktirir (*DK I 193: 189/10-12*). Aynı destanda Kan Turalı eşi ile birlikte memleketine döndüğünde Kaınlı Koca yeşil, alaca, güzel çimene çadır diker. Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirip düğün yapar, kudretli Oğuz beylerini ağırlar (*DK I 198: 200/11-13*).

Köroğlu destanında kızını Köse Kenan'a veren Adov Bey, Köse Kenan'a kızıyla birlikte burada kalırsa düğünlerini yapacağını bildirir, ama Köse Kenan bunu kabul etmez, eşiyle Çamlıbel'e vardıklarında Köroğlu'nun onlar için düzenlediği düğün yedi gün sürer,

(27) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 270.

(28) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 269.

çevrede ne kadar fakir varsa hepsi ganimet pilavı yer (KD 73-76).

Manas destanında Manas ile Kanıkey için büyük toy-düğün yapılır ve gelin Kırgız ülkesine götürülür (İnan 39).

Maaday Kara destanında Altın-Küskü ile evlenecek kişinin belirlenmesi için düzenlenen yarış sırasında görkemli bir şenlik yapılır, ama yarış bitince bu şenlik de biter, düğün sadece Kögüdey-Mergen'in ülkesinde yapılır. Altın-Küskü'nün ülkesinde doksan yıl sürecek bir düğünün ve yetmiş yıl sürecek bir şenliğin hazırlıkları başlamıştır. Aslında henüz damadın kim olduğu belli değildir, yarışma yapılacaktır ama adaylar, yani yeryüzünün yetmiş kağanı, Altay'daki altmış kağan, Kuvakayçı ve Kögüdey-Mergen toplanmıştır, yarışma yapılacak, kim kazanırsa Ay Kağan kızını ona verecektir. Bunun için dağ gibi et kesilmiş, deniz kadar içki yığılmıştır, atlar yarışacak, yiğitler güreşecektir. Yaşlılar türküy söylemekte, genç gelinler oynamaktadır. Kutlamalar sırasında çocukların basacağı yere işlemeli ipek serilmiş, gelinlerin kızların geleceği yere halı, minder yayılmış, alplerin geleceği yola altın tabure koyulmuş, pehlivanların geleceği yola bronz masa yerleştirilmiştir (MK 202-203/5978-5995). Destanın devamında yeni evli çift, Kögüdey-Mergen'in yurduna gelince halk toplanır, düğün başlar: Ayakta duramayan atların semizlerini yatıracak yüzüp bayram ederler. Hareket edemeyen semiz hayvanları devirip soyup şenliği başlatırlar, dağ gibi et yıgarlar, ırmaktan akar gibi içki getirirler, çocukların basacağı yere ipek kumaş yayarlar, gelinlerin kızların geleceği yere ipekli sererler. Atların güzelini yarıştırlar, erlerin güçlüsünü güreştirirler, dokuz yıl düğün yaparlar, yedi yıl şenlik yaparlar (MK 239-240/7308-7326).

Oğuz Destanı'nda Oğuz'un üç eşi vardır, ama metinde bunlarla evlenirken bir düğün, eğlence, ziyafet yapıldığına dair bir bilgi yoktur. Nişanın veya istemenin ardından bir-

likte yaşanmaya başlandığı anlaşılmaktadır (OD 18). Kara-Han küçük kardeşi Or-Han'ın kızını istemesinin ve Oğuz'un kızı onu bir şart karşılığı zevceliğe kabul edeceğini söylemesinin ardından kızın bu şartı kabul ettiği belirtiliyor, ardından Oğuz kızı eve getiriyor (OD 18). Yine aynı destanda Tuman Han daha önce gördüğü Köl Erki Han'ın kızını ister, ardından bir ay toy, işret ve temaşa oyunları ve eğlenceler yapılır. Sonra diğer evlerin önüne onun büyük otağı kurulur (OD 59). Ayrıca Qorı Han annesi ölünce babası Buqra Han için beylerbeyi olan Künce Bey'in kızını ister ve bir gün toy yaparlar (OD 64).

Ural Batır destanında Ural'ın her üç evliliğinde de düğünler hep kızların ülkesinde yapılır. Ural düğünün ardından kızları alıp kendi ülkesine götürmez ve zaten bir zaman kaldıktan sonra yola çıkar (UB 105, 139-141).

Yine bu destanda Ural'ın kardeşi Şülgen ile Ezreke'nin sarayındaki Ayhılıv için şanlı bir düğün yapıldığından bahsedilir, ayrıntı verilmez (UB 159-163).

Altın Arığ destanında Alp Saaday ile evlenen Picen Arığ, bütün halka büyük bir düğün, büyük bir şenlik yapılacağını ilân eder. Halk toplanır, düğün başlar ve iki, üç gün sürer (AA 77-79/759-779). Bu destanda bunun dışındaki düğünler hep dokuz gün sürer. Çibetey ile Alp Han Kız evlenirlerken, kız halkını çağırıp tellâl bağırarak düğünü başlatır:

*Güreşmeğe gücüm yetmedi,
Konuşmaya sözüm yetmedi,
Çibetey Han'a vardım,
Büyük halkım, iyi şenlikler yapın!*

Halk toplanır, güzel şenlikler başlar, şarkılar, türküler söylenir, dokuz günün sonunda halk dağılmaya başlar (AA 145/1921-1936). Bu arada Hulata da Pora Ninci ile evlenmiştir. Çibetey ile Hulata iki düğünü birlikte yapmaya karar verirler, büyük bir düğün olacaktır, bütün halk toplanır, Alp Han Kız be-

yaz evi hazırlar, bütün halk eğlenir, dokuz günün sonunda düğün bitip halk dağılır (AA 165-167/2296-2309). Bu destanda Kanlı Kılıç ile Çarık Tana'nın ve Taptaan Mirgen ile Altın Nakış'ın düğünü de birlikte yapılır, büyük şenlik için bütün halk toplanıp gelir, dokuzuncu günün sonunda düğün biter (AA 325/5124-5132). Taptaan Mirgen ile Altın Nakış için kızın ülkesinde hiçbir tören yapılmamıştır.

Yine aynı destanda Ay Çarık Han, Kanlı Kılıç'a kızını verdiğinde, çeşitli halklar toplanır, dokuz gün düğün olur (AA 245/3733-3740).

Gelin Odası

Türk geleneklerinde önemli bir yer tutan gelin odasının yeri, Dede Korkut kitabında ok atılarak belirlenir. Ögel'in de belirttiği gibi bu usul gelin odasının kalabalıktan uzakta olmasının istendiği şeklinde yorumlanabilir, ancak bu odanın güvenliğinin nasıl sağlandığı belli değildir.⁽²⁹⁾ Nitekim Beyrek Han okunu atıp da dibine gelin odasını diktikten sonra (DK I 129: 89/4-7) kırk arkadaşıyla gelin odasında yiyip içerken kâfirler Bayburt hisarının beyine giderek Pay Piçen Bey'in ona vereceği kızı Beyrek'e verdiğini söylerler, o da hücum eder, Beyrek'in bir arkadaşını öldürüp otuz dokuz arkadaşıyla Beyrek'i esir edip götürür (DK I 129-130: 90/1-13). Aynı destanın devamında Beyrek'in her bir yiğidi için birer otağ dikilir. Otuz dokuz kız talihli talihine birer ok atar. Otuz dokuz yiğit okunun ardınca gider (DK I 153: 121/9-11). Kaşgarlı Mahmud'dan XI. yüzyıl Türklerinin ipekle süslenmiş gelin odasına *münderü* dediklerini öğreniyoruz.⁽³⁰⁾

Dede Korkut'ta iki tip gelin odası ile karşılaşırız: a) Kızıl ala gelin odası: Kan Turalı'nın aldığı kızın babası kırk yerde otağ diker, kırk yerde kızıl ala gelin odası diktirir. Kan Turalı ile kızı getirip gerdeğe koyarlar (DK I 193: 189/10-13). b) Apalaca gerdek: "Pa-

rasaruñ Bayburt Hisarından uça görgil, ap alaca gerdegüne gele görgil" (DK I 134: 96-97/12-1). Bu, han Beyrek'e yapılan bir çağrıdır, gelmezse yavuklusunu başkası alacaktır.

Kitabın başlangıç kısmında şöyle bir gerdekten bahsedildiğini görüyoruz: yañal ala iv yanında dikilse gerdek görklü, uzunça tenefi görklü (DK I 76: 7/1-2). Bu cümleden gerdeğin evin yanında kurulduğunu düşenebiliriz.

Uruz Bey babasıyla annesine haber gönderirken "Yad kızı halaluma destur virsün, baña tutan gerdege ayruk girsün" ifadesindeki bana tutan, benim için yapılan veya benim için saklanan, muhafaza edilen anlamına geliyor olmalıdır (DK I 170: 144/10-11). Ayrıca "can yacuğın egmişsin, okcuğazın kurmuşsin, adın gerdek komışsin" sözleri de gerdek otağının tarifidir (DK I 144: 110/9-10).

Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu destanda oğlunun avdan gelmediğini gören Burla Hatun gelin aldıktan sonra kara yerde ak otağlar dikmekten ve ulu gelin odasından bahseder (DK I 166: 140/1).

Alıp-Manaş destanında düğün evinden bahsedilir, ama başkaca bilgi verilmez (AM 237).

Oğuz Destanı'nda Tuman Han daha önce gördüğü Köl Erki Han'ın kızıyla düğün yaparak evlenmesinin ardından diğer evlerin önüne onun büyük otağının kurulduğu bildirilmektedir (OD 59).

Beşik Kertme

Beşik kertme geleneği de destanlarda mevcuttur. Aileler tarafından çocuklar küçükken veya henüz doğmadan yapılan evlilik sözleşmesi olarak tarif edebileceğimiz bu gele-

(29) Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Taribine Giriş VII: Türklerde Ordu, Ordugâh ve Otağ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 585, Kültür Eserleri Dizisi: 38 (Ankara, 1984), 274.

(30) Besim Atalay, çev. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, 1, 2. baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 521 (Ankara, 1985), 529.

nek, bugün bazı kesimlerde hâlâ sürmektedir ki bu geleneğin temelini söz verme oluşturur. Beşik ise söz vermenin tanığıdır. Bunun için ya beşik kertilir, ya da sadece söz verilir. Eski Türklerde söz verme, insan ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktaydı. Söz vermenin neticesinde kişinin sözünde durması, onun namusunu, şerefini temsil ederdi ve bu söz gelecekte muhakkak gerçekleşmeliydi. Zaten ayrıca Türklerde yemin için bir nesnenin ya da yerin kertilmesi bir gelenektir.⁽³¹⁾ Biz buna ant biçimi olarak Dede Korkut'ta da rastlamaktayız, öfkelenen yiğit kılıcını çıkarıyor, yeri kerterek "yir kibi kertileyin, toprak kibi savrılaysın, kılıcuma toğranayın, ohuma sançılaysın, oğlum toğmasun, toğar-ise on güne varmasun..." diyerek yemin ediyor (DK I 193: 190/2-4).

Bu tür evlilikle Dede Korkut'ta karşılaşırız: Oğuz beyleri Pay Püre Bey'in oğlu, Pay Piçen Bey'in ise kızı olması için dua ettiklerinde Pay Piçen Bey, kızı olursa Pay Püre Bey'in oğluna vereceğini belirtir (DK I 116-117: 68-69/7-4). Biz bu destandan tanıkların huzurunda gerçekleşen bu söz vermenin nikâh gücünde olmasına rağmen yine de çocuklar evlenme çağına geldiklerinde kızın istenmesi gerektiğini anlıyoruz. Henüz çocuklar doğmadan verilen bu söze Kozı Körpeş Bayan Sülü destanının Kazak rivayetinde de rastlamaktayız, ama burada olaylar oldukça farklı şekilde gerçekleşir: Kız babası söz vermesine rağmen sözünde durmak istemez, kızını alarak yurdu terkeder, yıllar sonra oğlanın babasının beylerinden biri onun hakkını aramak üzere yola çıkar, kıza durumu anlatır. Kızın babası göç sırasında aşılması çok zor olan Betbah çölünden kurtulmalarını sağlayan Kodar'a onu vereceğine dair söz vermiştir. Pek çok maceradan sonra Kozı Körpeş ile Bayan Sülü birbirlerine kavuşurlar.

Çok Eşlilik (Polygamy)

Kadın veya erkeğin birden çok eşe sahip olması olarak tarif edilen çok eşlilikte, çok

kadınla evlilik (polygamy) ve çok erkekle evlilik (polyandry) olmak üzere iki ayrı tip mevcuttur ve yaygın olan şekli, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir.⁽³²⁾

L. Rásonyi, Türk kitabelerinde çok kadının almanın izlerine rastlanmadığını, ama Çin kaynaklarının aksini iddia ettiğini belirtiyor.⁽³³⁾ Ona göre Minusinsk çevresinde yaşayan Tatarların destanlarında, en temiz tek evlilikte yaşayan kahramanlardan bahsedilmektedir ve Uygurların çoğunluğu tek zevcelidir.⁽³⁴⁾

Dede Korkut hikâyelerinde bütün Oğuz beylerinin tek eşi vardır. Sadece III. hikâyede Beyrek'i kâfir beyinin kızı, dönüp kendisini almak şartıyla on altı yıldır esaret hayatı yaşadığı yerden kurtarır. Beyrek onunla evleneceğine dair söz verir (DK I 135: 98/6-11). Destanın devamında kendisinin öldü sanılıp da evlendirilmeye kalkılan eşine kavuşan ve onun düğünün yapılmamasını sağlayan Beyrek, hemen kudretli Oğuz beyleri ile birlikte atlanarak Bayburt hisarına gider, savaşır, meliğin kızını alıp memleketine döner, düğüne başlar (DK I 149-153: 116-121/13-7). Bu düğünün meliğin kızı için mi, yoksa sadece Beyrek'in dönüşü için mi yapıldığı belli değildir, hikâyenin sonunda bu kızla Beyrek'in evlenip evlenmediklerine dair bir bilgi mevcut değildir. Gökyay, destanın Anadolu'daki rivayetlerinde, Beyrek'in bu kızı bir arkadaşına, yahut kendi yavuklusunu almaya kalkışan kişiye, yahut da onun oğluna verdiğini belirtmektedir.⁽³⁵⁾ Zaten destanda kuma veya ortak mefhumu bulunmamaktadır. F. Sümer, Oğuzlarda birden fazla kadınla evlenme geleneği-

(31) Abdülkadir İnan, "Eski Türklerde ve Folklorunda "Ant", *Makaleler ve incelemeler*, 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizisi Sa. 51a (Ankara, 1987), 329.

(32) Asife Ünal, *Yabudilik te, Hıristiyanlık ta ve İslâmî'da Evlilik*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2099, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi: 221 (Ankara, 1998), 5.

(33) László Rásonyi, *Tarihî Türkçülük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 39, Seri: III-Sayı: A11 (Ankara, 1971), 57.

(34) László Rásonyi, *Tarihî Türkçülük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 39, Seri: III-Sayı: A11 (Ankara, 1971), 57.

(35) Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Devlet Kitapları (İstanbul, 1973), CCCLXXXIII.

nin olmadığını, bunu tekzip eden bir misâle rastlamadığını belirtmektedir.⁽³⁶⁾ Ayrıca bu destanın Altay rivayetinde Alıp-Manaş falda Ak-Kağan'ın kızını görüp onun ülkesine gitmek üzere atlanır, sanki söz konusu kızla evlenecekmiş gibi davranır, ama gittiğinde hem kızı hem de babasını öldürüp döner (AM 103-219/58-1519).

Oğuz destanının İslâmiyet'ten önceki rivayetinde Oğuz Kağan'ın iki eşi vardır (OKD 15-16). Bu destanın İslâmî rivayetinde ise Oğuz'un üç eşi bulunmaktadır (OD 18). Ayrıca bu destanda eşlerinden birinden bahsedilirken büyük hatun denilmesinden Arslan Han'ın birden fazla karısı olduğu anlaşılmaktadır (OD 68).

Manas destanında da kahramanların, birden fazla kadınla evlendikleri görülmektedir ki bu evliliklerde eşlerden biri büyük hatundur. Bu büyüklük, yaş ile veya erkeğin kronolojik bakımdan ilk evliliği ile ilgili değildir. Eşlerin bir önem sırası vardır ve bu, zaten evlilik şekli ile de kendisini göstermektedir. Destanın bütününe bakıldığında erkeklerin seçerek evlendikleri eşlerin, onların hayatında önemli bir rol oynadıkları, ganimet olarak alınan kızların, büyük hatun olamadıkları görülmektedir. Bu bize bir ölçüde ganimet usulü ile evlenme devrinin kapanıp barış yoluyla aile kurmanın daha iyi olduğunun anlaşıldığı devrin başladığını göstermekle birlikte kelimenin tam anlamıyla barış içinde gerçekleştirilen bir evliliğin destanda bulunduğunu söylemek de oldukça zordur. Destanda Manas'ın dört eşi vardır: Kayıp'ın kızı Kara-börük ve Şooruk'un kızı Akılay (veya Nakılay) ile yaptığı evlilikler ganimet-yağma türü evliliklerdir (Gürsoy III: 69/558-561, 98/2054-2058; İnan 38). Ayrıca Manas, zehirlenip öldüğünde Hazreti Tala'nın emriyle mezarı bir saray haline getirilir, bağrındaki kara taş hazret kızı Altınay haline gelip kahramana zevce olur ve Manas dirilir (Gürsoy III: 99-100/2106-2188). Altınay, Manas'ın Tanrı tarafından gönderilmiş kutsal

karısıdır ve muhtemelen öbür dünyada Manas'ın büyük hatunu Kanıkey'in yerini almıştır.⁽³⁷⁾

Eşin Ölümünden Sonra Tekrar Evlenmek

Dede Korkut destanında kocası ölen kadının tekrar evlenmesinin uygun ve gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır (DK I 249: 299/1-8).

Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek destanında Beyrek'in öldüğü zannedildiğinde eşi Banu Çiçek'in Yalançı oğlu Yaltaçuk'la düğünü yapılır. Banu Çiçek bu evliliği gönüllü olarak yapmaz, hatta bu düğün sırasında parmağında Beyrek'in yüzüğü takılıdır (DK I 148: 115/4-7). Ayrıca çobanların konuşmasından ikinci eşin Banu Çiçek'in dengi olarak görülmediği, birinciyle mukayese edilerek beğenilmediği anlaşılmaktadır (DK I 138: 101/9-13). Bu destanda Beyrek ortaya çıkınca düğün bozulur, ama Beyrek Yaltaçuk'u bağışlar (DK I 151: 119/5-11). Ayrıca Beyrek bu düğünü bozmakla nam yapmış olmalı ki Salur Kazan'a kendini tanıtırken şöyle der:

Mere kafir sen meni bilmez-misin

Parasaruñ Bayburd Hisarından parlayup uçan

Adablusun ayruklar alur-iken tartup alan

Pay Püre Han oğlu Bamsı Beyrek maña dirler
Gel berü mere kafir döğişelüm

(DK I 241: 286/8-11)

Bu destanın Altay rivayetinde Alıp-Manaş'ın öldüğü zannedilince babası oğlunun arkadaşları Ak-Köböñ'e Alıp-Manaş'ın eşiyle evlenmesini söyler. Aslında Ak-Köböñ, Alıp-Manaş'ı ölüme terketmiştir, ama bu durum bilinmemektedir:

(36) Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler): Tarikleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, ilâvelerle 3. baskı, Ana Yayınları: 1, Tarih Dizisi: 1 (İstanbul, 1980), 403.

(37) Gülden Sağol, "Manas Destanında Evliliği Geleneği," *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, haz. Emine Gürsoy-Naskali, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 625 (Ankara, 1995), 224-233.

*Aygır ölse kısırağı kalır,
Yiğit (Dostu) ölse karısı kalır.
Kümüjek-Aru genç banımı,
Yalnız dul bırakmayınız,
Sana uygunsu,
Hayatınızı birleştiriniz (AM 199).*

Ak-Köbön'ün hilesi tutmuştur, yüreğine ışık düşer, yüzüne ateş yayılır ve "Elime varıp düşüneyim" der (AM 199-201). Destanın devamında ikisinin düğünü yapılırken Alıp-Manaş gelip düğünü bozar, zaten Kümüjek-Aru halâ onu sevmekte, Ak-Köbön'le gönülsüz olarak evlenmektedir, Alıp-Manaş Ak-Köbön'ü öldürür (AM 239-245).

Yine Dede Korkut'ta "Kazan Big oğlu Uruz Bigün tutsak olduğu boy" destanında düşmanın elinde esir olan Uruz, kendini kurtarmaya gelen babasına annesinin kendisini üç ay beklemesini, üç ay içinde dönmezse öldüğünü anlayıp el kızı helâline izin vermesini söyler:

*Menüm anam menüm için kayurmasun
Bir ay baksun
Bir ayda varmaz-isem iki ay baksun
İki ayda varmaz-isem üç ay baksun
Üç ayda varmaz-isem öldüğümü ol vakt bilsün
Aygır atum boğazlayup aşum virsün
Yad kızı balaluma destur virsün
Baña tutan gerdege ayruk girsün*

(DK I 147-148: 114/6-11).

Aslında işlediğimiz bütün destanlarda kadın kahramanların eşleri kendilerine ihanet de etse, ölse de ikinci kere evlenmeye gönüllü olmadıkları görülmektedir. Nitekim Dede Korkut'taki "Duha Koca oğlu Delü Dumrul boyı" destanında annesi ile babası Delü Dumrul'un yerine ölmeyi kabul etmezler, ama eşi Delü Dumrul öldükten sonra yaşamasının bir anlamı kalmayacağını, tekrar evlenmeyi düşünmeyeceğini söyleyerek onun yerine ölme-

yi ister. Halbuki Delü Dumrul ona kendisinin yerine ölmesini teklif bile etmemiş, sadece ölmeden önce malını mülkünü ona bıraktığını, gönlü kimi severse onunla evlenmesini, çocuklarını öksüz bırakmamasını söylemek için gelmiştir (DK I 182-183: 166-168/6-6).

Yine Dede Korkut'ta "Uşun Koca oğlu Segrek boyı" destanında Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek, savaş sırasında esir düşen ağabeyini kurtarmak üzere yola çıkarken henüz yeni evlendiği eşine kendisini üç yıl beklemesini, gelmezse öldüğünü anlayıp aygır atını boğazlayıp aşını verdikten sonra gözü kimi tutar, gönlü kimi severse onunla evlenmesini söylediğinde (DK I 228: 261/2-6), kız verdiği cevapla o dönse de dönmese de evlenmeyeceği gerçeğini dile getirir:

*Yigidüm men saña bir yıl bakam
Bir yılda gelmez-iseñ iki yıl bakam
İki yılda gelmez-iseñ üç dört yıl bakam
Dört yılda gelmez-iseñ biş yıl altı yıl bakam
Altı yol ayırdına çadır dikem
Gelenden gidenden haber soram
Hayır haber getürene at ton virem kaftanlar
geydürem
Şer haber getürenün başın kesem
irkek siñegi üzerüme kondurmayam
Murad vir murad al andan git yigidüm*

(DK I 228-229: 261/7-13).

Aynı motif Altın Arığ destanında da geçer: Hulatay ile Çibetey Han bir sefer dönüşü yurtlarının talan edildiğini görünce tekrar yola koyulmadan önce eşlerine kendilerini yedi yıl bitene kadar beklemelerini, sonradan ne isterlerse yapabileceklerini söylerler:

*Neyse, bir süre böyle yaşayınız,
Altı yıl geçinceye kadar bekleyiniz,
Altı yılın sonunda gelmezsek,
Yolumuzu kaybettiğimizi düşünün.
Yedinci yıla kadar bekleyin,*

*Yedi yıl geçtikten sonra,
Ölüp kaldığımızı anlayın,
İşte ondan sonrasını kendiniz bilirsiniz.*

(AA 183/2612-2620).

Dede Korkut'ta "iç Oğuza Taş Oğuz asi olup Beyrek öldüğü boy" destanı, bize koca öldüğünde eşinin kocayı öldüren kişi tarafından alındığını göstermesinin yanı sıra Beyrek'in Kazan'a eşini oğluna almasını vasiyet etmesi, ölen erkeğin karısının tekrar evlenmesinin de şart olduğunu vurgulamaktadır. Ölmek üzere olan Beyrek, yiğitleriyle Kazan Han'a şöyle haber gönderir:

*Yigitlerüm Aruz oğlu Basat gelmedin
İlüm günüm çapılmadın
Kaytabanda develerüm buzlatmadın
Kara koçda kazılık atum kişnetmedin
Ağça koyunlarum mañrışmadın
Ağça yüzlü kızum gelinüm eñişşmedin
Ağça yüzlü görklümi Aruz oğlu Basat gelüp almadın
İlüm günüm çapmadın
Kazan maña yetişsün
Menüm kanum Aruza komasun
Ağça yüzlü görklümi oğluna alı vırsün
Abıret hakkını balal itsün
Beyrek padişahlar padişabı Hakka vasıl oldu
Bellü bilsün*

(DK I 249: 299/1-8).

Ural Batır destanında Humay, henüz ölen Ural'ı yanına gelip öperek uğurlarken asla bir daha evlenmeyeceğini ifade eder. Bundan sonra kuş donunu çıkarmayacağını, başkasının dikkatini çekmeyeceğini, tekrar güzel olmayacağını, onun gibi bahadır bulamayacağını, Akbozatına ve polata başka bahadır seçip vermeyeceğini söyleyerek Ural'ı dağa gömer ve kendisi de uçup gider (UB 333-337).

Dıştan Evlenme (Exogamy) İçten Evlenme (Endogamy)

Kişinin kendi grubu (aile, soy, klan, kabile, millet vb.) dışından bir kimseyle evlenme zorunluluğu neticesinde dıştan evlenme kuralı gerçekleşir. Dıştan evlenme kuralının farklı gruplar arasında işbirliğini artırmak ve düşmanlığı azaltmak gayesini gütmüş olması muhtemeldir.⁽³⁸⁾

İçten evlenme ise kişinin, kendi grubundan birisiyle evlenmesi kuralıdır. Bu evlilik biçimiyle grubun düzeninin ve statüsünün korunduğu düşünülür. Ayrıca grubun taşıdığı kanın bozulmaması için de içten evlenme kuralı uygulanır. Farklı dinden veya mezhepten bir kimseyle evlenme yasağı da içten evlenme kuralının bir uygulamasıdır.⁽³⁹⁾

Gökyay, Türklerde eski çağlarda evliliğin dıştan evlenme şeklinde olduğunu, Dede Korkut hikâyelerinden de bu yasanın anlaşıldığını belirtiyor.⁽⁴⁰⁾ A. İnân ise iç-Oğuz beyi Kazan'ın dayısının Taş-Oğuz beyi Oruz olduğunu, Bey Beyrek ile nişanlısı Banu Çiçek'in birbirlerini tanımadıklarını bunun tanığı olarak gösterir. Ayrıca Kazan Bey'in oğlunun "yad kızı helâlime destur versün" diye vasiyet etmesini, Delü Dumrul'un "yad kızı helâlim var" demesini de bu tanıklara eklemektedir.⁽⁴¹⁾ F. Sümer, Kazan'ın kardeşi Kara Güne'nin oğlu Kara Budak'ın amcasının, yani Kazan'ın kızıyla evli olduğunu belirterek bu hususta kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını ifade eder.⁽⁴²⁾

(38) Asife Ünal, *Yabudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da Evlilik*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2099, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi: 221 (Ankara, 1998), 4.

(39) Asife Ünal, *Yabudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da Evlilik*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2099, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi: 221 (Ankara, 1998), 4.

(40) Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudın Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Devlet Kitapları (İstanbul, 1973), CCCLXXXVI.

(41) Abdülkadir İnân, "Türk Düşünlerinde Exogamie İzleri," *Makaleler ve İncelemeler*, 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. 51a (Ankara 1987), 341-342.

(42) Faruk Sümer, "Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XVII, sy. 3-4 (1959), 438.

Dede Korkut'ta Beyrek ile eşi, farklı beylerin çocuklarıdır ve birbirlerini tanıamaktadırlar (DK I 123: 80/1-2). Bu destanın Altay varyantında, Alıp Manaş'ın annesi Ermen-Çeçen'i Baybarak bahadırın öz halkından aldığı özellikle belirtilir:

Kalın orman gibi kırptık bitmiş.

Kolan gibi saç örgüsü

İki dizine dolanmış

Öz halkından aldığı eşi

Ermen-Çeçen hanımdı

(AM 99).

Alıp-Manaş'ın eşi ise Kırgız Kağanı'nın kızıdır (AM 103).

"Kaflı Koca oğlu Kan Turalı boyı" destanında Kaflı Koca araya araya oğluna Trabzon tekfürünün kızını bulur, ama bu kızla evlenmek kolay değildir, bu yüzden oğluna haber verip, hüneri varsa gelip almasını, yoksa evdeki kıza razı olmasını söylemek üzere dönüş yoluna koyulur (DK I 185-186: 172-174/11-1). Burada "evdeki kıza razı olmak" ifadesi dikkat çekicidir, bu ifade bize aslında yakın çevreden evlenmenin de mümkün olduğunu, ama pek rağbet edilmediğini göstermektedir.

Dede Korkut'ta "Kazan Big oğlu Uruz Bigün tutsak olduğu boy" destanında Uruz'un babasına söylediği sözlerden din değiştirmenin yanı sıra başka dinden biriyle evlenmenin de hoş karşılanmadığını öğreniyoruz (DK I 154-155: 123-124/9-10).

Ölen Erkek Kardeşin Eşiyle Evlenme (Leviratus)

Bir evlenme türü de ölen erkek kardeşin eşiyle evlenmektir. L. Rásonyi'ye göre kadın, kocasının ailesinin mülkü olduğu için, kocasının ölümünden sonra da ailede kalır, zira "leviratus" adı verilen âdete göre, kayını, bakan Moğollarda görüldüğü üzere, kocasının

diğer eşinden olan oğlu, yahut ailenin diğer bir erkek ferdi onunla evlenebilir. Ama ona göre leviratus âdeti ancak yüksek tabakaya has olmalıdır.⁽⁴³⁾

İbni Fadlan Seyahatnamesi'nde evlenme âdetleri kısmında "Bir kimse diğerinin ya kızını yahut kız kardeşini yahutta velâyeti altında bulunan birini, Harezm elbisesinden şu miktar karşılığı olarak ister. Böylece talip, aile reisini razı edince, başlığı aile reisine verir, istediği kıızı alır. Çok kere başlık, deve, at ve başka hayvanlar olur. Bir kimse velisinin muvafakat ettiği başlığı vermeden kadının yanına giremez. Başlığı verince, erkek gelir, çekinmeden, kızın bulunduğu eve girer ve onu, annesi, babası ve kardeşlerinin huzurunda alır, kimse buna mani olmaz. Bir erkek ölüp karı ve çocukları kalırsa, çocukların en büyüğü, eğer annesi değilse, onun karısı ile evlenir" der,⁽⁴⁴⁾ ama L. Rásonyi, bu âdetin Moğollarda olduğunu söylüyor.⁽⁴⁵⁾ M. Mori, Hsiung-nu Devleti'nde babası ölen çocuklardan her birinin, kendi annesinden başka olan babasının karıları ile evlenebildiğini ve erkek kardeşleri ölünce de onların karıları ile evlenebildiklerini bildirmektedir. Ona göre bu âdetin. leviratus denilen âdet olup olmadığı belli değildir, ama bu âdetin birbiriyle evlenme ilişkilerinde bulunan soylar arasındaki bağlantıyı kuvvetlendiren vazifeyi gördüğü âşikârdır.⁽⁴⁶⁾

B. Ögel, Hunlarda büyük kardeş ölünce ondan sonra gelen kardeşin, ölen kardeşinin karısı ile çocuklarını, eğer kadın isterse alıp kendi ailesine katabildiğini söylüyor.⁽⁴⁷⁾ Ölen erkek kardeşin karısıyla evliliğin miras hukuku bakımından açıklaması şöyledir: Kalı-

(43) László Rásonyi, *Taribte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 39, Seri: III-Sayı: A11 (Ankara, 1971), 56-57.

(44) Lütfi Doğan, çev. "İbni Fadlan Seyahatnamesi (Rehletü'l-bni Fadlan)," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. I-II (1954), 63.

(45) László Rásonyi, *Taribte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 39, Seri: III-Sayı: A11 (Ankara, 1971), 56-57.

(46) Masao Mori, "Kuzey Asya'daki Eski Bozkır Devletlerinin Teşkilâtı," *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 9 (1978), 210.

(47) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 256.

nı verilen gelin, artık erkek ailesinin malı olmuştur. Dingelstedt'e göre, kocası ölen dulun aile içinde başka birine varması, ancak dulun isteğine bağlı idi. Dul istemezse kocasının malından iki pay oranında bir miras hakkı vardı. Malın diğerleri çocuklarındı. Hatta dul, yeni kocası kadının kalınını eski kocasının ailesine verdiği takdirde dışarıdan biri ile de evlenebilirdi.⁽⁴⁸⁾

Ölen baba ve kardeşlerin, dul ve yetimlerini, kendi ailelerine katarak bakma zorunluğu üzerinde birtakım değişik görüşler ortaya çıkar: 1) Kalın, ailenin müşterek malıdır: Geline bir kalın ödendiğinden, büyük kardeş ölünce dul ve yetimleri, otomatik olarak küçük kardeşe bir miras olarak düşmektedir. 2) Ailenin bölünmezliği: Bu gelenek insanî ve ailenin bölünmezliği gibi düşünce ve hislere dayanıyordu. 3) Ekonomik ve politik sebepler.⁽⁴⁹⁾

Dede Korkut destanında ölen erkek kardeşin karısı ile evlenme geleneğine rastlanmamakla birlikte bu destanda yer alan Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinin Altay rivayeti olan Alıp-Manaş'ta bu geleneğin izleri bir ölçüde görülür: Erkek kardeşi olmayan Alıp-Manaş'ın öldüğü zannedilince babası oğlunun arkadaşı Ak-Köböñ'e Alıp-Manaş'ın eşiyle evlenmesini söyler:

*Aygır ölse kısırağı kahr,
Yiğit (Dostu) ölse karısı kahr.
Kümüjek-Aru genç hanımı,
Yalnız dul bırakmayınız,
Sana uygunsu,
Hayatınızı birleştiriniz."*

(AM 147-199).

Destanın devamından Kümüjek-Aru'nun bu evliliğe gönülsüz olduğu, ama mecburen yaptığı anlaşılmaktadır. İkisinin düğünü yapılırken Alıp-Manaş gelip düğünü bozar, zaten Kümüjek-Aru hâlâ onu sevmekte, Ak-Köböñ'le gönülsüz olarak evlenmektedir,

Alıp-Manaş Ak-Köböñ'ü öldürür (AM 239-245).

Biz ölen erkek kardeşin dul kalan zevcesi ile evlenme usulüne Manas destanı ile Kız Cibek destanında rastlamaktayız. Manas öldükten iki ay sonra babası Cakıp Han, Mendi-bay'ı göndererek Semetey'e gebe olan gelini Kanıkey'e, at ölünce postunun, ağabey ölünce yengenin miras kaldığını belirterek Manas'tan geriye kalan Kanıkey'in Manas'ın kardeşlerinden, yani Abeke ile Köböş'ten hangisiyle isterse onunla evlenebileceği teklifini iletir. Ardından aynı teklif Manas'ın diğer eşi Akılay'a da yapılır (Gürsoy VI: 204/78-94). Sıgımbay Orazbakoğlu'nun rivayetinde bu konuda bazı farklılıklar bulunsa da her iki neşirde de Kanıkey'le kardeşlerin evliliği gerçekleşmez. Fakat İnan'ın neşrine göre Kanıkey, oğlu büyüdüğünde kardeşlerden biri olan Abeke'ye bizzat kendisi evlenme teklifi eder, ama kayın validesinin engel olması ve Abeke'yi öldürtmesiyle bu evlilik gerçekleşmez (İnan 145-146). Zaten Kanıkey'in teklifinden önce oğlu Semetey, Talas'a geri döndüğünde Abeke'ye, annesine yapılan haksızlıklarda onun günahı bulunmadığını söyleyerek onu annesiyle evlendireceğini ifade etmiştir (İnan 143). Akılay ise teklifi kabul edip oğlu olan her kadının onu bir er olarak yetiştireceğini, çocuğu olmayan kendisi gibi baykuşun ise evleneceğini söyleyerek tercihini Abeke'den yana kullanır (Gürsoy VI: 205/129-134). Neticede her iki neşirde de evlenme teklifini kabul etmeyen Kanıkey çocuğunu alıp kayın valide siyle birlikte kaçmak zorunda kalır (İnan 132-134; Gürsoy VI: 207/218-252). Çünkü kardeşlerin asıl amacı, ölen kocanın isminin, mülkünün, ailesinin devam etmesi ve onların korunması değildir, onların amaçları, Kanıkey'e sahip olmak, Manas'ın yerini almak ve Semetey'i öldürmektir. Zaten Kanıkey de bu teklifi

285

(48) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 256-257.

(49) Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, genişletilmiş 3. baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46 (İstanbul, 1988), 257-258.

oğlunu korumak için kabul etmemiştir (Gürsoy VI: 205/97-113). Kanıkey oğlu olursa evlenmeyeceğini, kızı olursa onu öldürüp evleneceğini söylerken bu duruma sadece eşinin soyunun devamı açısından baktığı anlaşılmaktadır. Tabî bu arada Abeke ve Köböş'ün, Manas'ın öz kardeşi olmadıklarını da unutmamak gerekir. Aslında Gürsoy'un neşrinde bu husus açık değildir, ama çeşitli yerlerde telmih edilenlerden onların üvey kardeş oldukları anlaşılmaktadır (Gürsoy III: 81/1176-1183, VI: 223/1066-1070). İnan'ın neşrinde ise Kobeş ve Abeke'nin, Manas'ın üvey kardeşi oldukları açıkça belirtilmektedir (İnan 131).

Bu gelenekle bir de Kazak destanı Kız Cibek'te karşılaşmaktayız: Kız Cibek, kocası Tölegen'in ölümünden sonra onun kardeşi Sansızbay'la evlenir. Cibek, kocasının kardeşini kocası öldükten sonra görmüş, onu eşine benzetmiş ve çok beğenmiştir. Zaten ilk eşinden bir çocuğa sahip olmayan Cibek, kocasının kardeşiyle evlenmekle hem kocasının soyunu devam ettirir, hem de düşmanları olan Horen'le evlenmekten kurtulur.⁽⁵⁰⁾

Kaynaklar

Alptekin, Ali Berat. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Akçağ Yayınları 228, Kaynak Eserler 47. Ankara, 1997.

Atalay, Besim, çev. *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. I-III; *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"*. IV, 2. baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları: 521-524. Ankara, 1985.

Bilecik, Fahrünnisa. "Orta Asya Destanlarında Bir Evlilik Türü." *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*. Haz. Emine Gürsoy-Naskali. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 625. Ankara, 1995, 234-240.

Bilecik, Fahrünnisa. "Kız Cibek Destanı." Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi.

Demirel, Hamide. *Türk Destanlarında Güzellik-Destan-Masal ve Din Unsurları ile Yabancı*

Destanlarda Türk Kabramanları. Ötüken Yayınları: 311, Kültür Serisi: 96. İstanbul, 1995.

Doğan, Lütfi, çev. "İbni Fadlan Seyahatnamesi (Rihletü'bni Fadlan)." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, sy. I-II (1954), 59-80.

Erdentuğ, Nermin. "Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık." *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. cilt: Gelenek-Görenek ve inançlar*. Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 21, Semine, Kongre Bildirileri Dizisi: 6. Ankara, 1976, 93-99.

Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. 4. baskı, Boğaziçi Yayınları: 51, İstanbul, 1981.

Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı. I: Giriş-Metin-Faksimile*. 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 169. Ankara, 1989; *II: İndeks-Gramer*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 219. Ankara, 1963.

Ergin, Muharrem. *Oğuz Kağan Destanı: Tercüme-Metin-Sözlük*. 2. baskı, Hülbe Basım ve Yayın A.-13, İstanbul, 1988.

Ergun, Metin. *Altay Türkleri'nin Kabramanlık Destanı: Alp Manaş*. 2. baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2067, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi: 57. Ankara, 1998.

Ergun, Metin ve Gaynislâm İbrahimov. *Başkurt Halk Destanı Ural Batır*. Türksoy Yayınları: 5. Ankara, 1996.

Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Devlet Kitapları. İstanbul, 1973.

Gürsoy-Naskali, Emine, haz. *Altay Destanı Maaday-Kara*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi: 28. İstanbul, 1999.

İnan, Abdülkadir. "Türk Düşünlerinde Exogamie İzleri." *Makaleler ve incelemeler*. 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. (51)^a. Ankara, 1987, 341-349.

İnan, Abdülkadir. "Dede Korkut Kitabındaki Bâzı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar." *Makaleler ve incelemeler*. 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve (50) Fahrünnisa Bilecik, "Kız Cibek Destanı," Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi.

Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. (52)^a. Ankara 1987, 185-190.

İnan, Abdülkadir. "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın." *Makaleler ve incelemeler*. 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. 51^a. Ankara 1987, 274-280.

İnan, Abdülkadir. 'Adaş' ve 'Sağdıç' Kelimelerinin En Eski Anlamları." *Makaleler ve incelemeler*. 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. 51^a. Ankara 1987, 295-304.

İnan, Abdülkadir. "Eski Türklerde ve Folklorlarda 'Ant'." *Makaleler ve incelemeler*. 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. 51^a. Ankara 1987, 317-330.

İnan, Abdülkadir. "Gerçek Kelimesi Üzerine Not." *Makaleler ve incelemeler*. II. cilt, 2. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. 51¹. Ankara 1991, 316.

İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün-amanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. 4. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi-Sa. 24^c. Ankara, 1995.

İnan, Abdülkadir, çev. *Manas Destanı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 2. baskı, İstanbul, 1992.

İzgi, Özkan. "Moğollarda Evlenme Âdeti." *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV: *Gelenek-Görenek ve inançlar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 40, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 11, Ankara, 1982, 255-262.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*. Düzeltilmiş ve genişletilmiş 2. baskı, Boğaziçi Yayınları. İstanbul, 1983.

Kaplan, Mehmet. "Dede Korkut Kitabında Kadın." *Türkiyat Mecmuası*, c. IX, yıl: 1946-1951 (1951), 99-112.

Kaplan, Mehmet Mehmet Akalın ve Muhan Bali. *Köroğlu Destanı*. Anlatan: Behçet Mahir. Atatürk Üniversitesi Yayınları: 314, Edebiyat Fakültesi Yayınları: 63, Araştırma Serisi: 52. Ankara, 1973.

Köksal, Hasan. *Battalnâmelerde Tıp ve Motif Yapısı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 59, Halk Edebiyatı Dizisi: 10. Ankara, 1984.

Kuanışbayev, Ercan. "Kozı Körpeş Bayan Sulu Destanı: Giriş-Metin-Tercüme-Dizin." Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı Bitmemiş Yüksek Lisans Tezi.

Kurt, Abdurrahman. *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*. Bursa, 1998.

Mori, Masao. "Kuzey Asya'daki Eski Bozkır Devletlerinin Teşkilâtı." *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sy. 9 (1978), 209-226.

Oy, Aydın. "Dede Korkut Kitabında Kahramanların Aile Hayatları." *Türk Dili*, c. IX, sy. 102 (1960), 286-288.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. I-II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2204-2205, Bilim ve Kültür Eserleri: 515-516, Tarih Dizisi: 12. İstanbul, 1993-94.

Ögel, Bahaeddin. "Türklerde Kalın ve Başlık." *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV: *Gelenek-Görenek ve inançlar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 40, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 11, Ankara, 1982, 393-396.

Ögel, Bahaeddin. *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Genişletilmiş 3. baskı. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları: 46. İstanbul, 1988.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihi'ne Giriş VII: Türklerde Ordu, Ordugâh ve Otağ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 585, Kültür Eserleri Dizisi: 38. Ankara, 1984.

Özkan, Fatma, haz. *Altın Arığ*. Bilig Yayınları. Ankara, 1997.

Radloff, Wilhelm. *Manas Destanı: Kırgız Türkçesi Metin-Türkiye Türkçesi Çeviri*. Hazırlayan: Emine Gürsoy-Naskali. Türksoy Yayınları: 1. Ankara, 1995.

Radloff, Wilhelm. *Sibirya'dan*. I-IV. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 2750, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 748, Düşünce Eserleri Dizisi 1, İstanbul, 1994.

Rásonyi, László. *Taribte Türklük*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 39, Seri: III-Sayı: A11. Ankara, 1971.

Sağol, Gülden. "Manas Destanında Evliliği Geleneği." *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*. Haz. Emine Gürsoy-Naskali. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 625. Ankara, 1995, 224-233.

Sakaoğlu, Saim. *Dede Korkut Kitabı: İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar*. I-II, Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları: 002, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları 21. Konya, 1998.

Sav, Ergun. *Halk Hikâyeleri*. İş Bankası Kültür Yayınları: 147, Folklor Dizisi: 1. Ankara, 1974.

Sepetçioğlu, M. Necati. *Karşılaştırmalı Türk Destanları*. Akran Yayınları: 18, M. Necati Sepetçioğlu Serisi: 6. İstanbul, 1990.

Sümer, Faruk. "Oğuzlara Ait Destanî Mahiyette Eserler." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XVII, sy. 3-4 (1959), 359-456.

Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*. İlâvelerle 3. baskı, Ana Yayınları: 1, Tarih Dizisi: 1. İstanbul, 1980.

Tezcan, Mahmut. "Beşik Kertme Nişanlı Geleneği ve Çayırbağı Köyü Uygulaması." *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV: *Gelenek-Görenek ve inançlar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 40, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 11, Ankara, 1982, 497-515.

Togan, A. Zeki Velidî. *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tablîli*. 2. baskı. Enderun Yayınları: 10. İstanbul, 1982.

Türkdoğan, Orhan. "Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması." *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV: *Gelenek-Görenek ve inançlar*. Kültür Bakanlığı Millî Folklor

Araştırma Dairesi Yayınları: 21, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 6. Ankara, 1976, 315-362.

Ünal, Asife. *Yabudilik'te, Hristiyanlık'ta ve islâm'da Evlilik*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2099, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi: 221. Ankara, 1998.

Vasilyev, Yuriy, M. Fatih Kirişcioğlu ve Gülsüm Killi. *Saba (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 637. Ankara, 1996.

Kısaltmalar

AA Fatma Özkan, haz. *Altın Arığ*.

AM Metin Ergun. *Altay Türkleri'nin Kabramanlık Destanı: Alıp Manaş*.

DK Muharrem Ergin. *Dede Korkut Kitabı*.

DK I Muharrem Ergin. *Dede Korkut Kitabı. I: Giriş-Metin-Faksimile*.

Gürsoy Wilhelm Radloff. *Manas Destanı: Kırgız Türkçesi Metin-Türkiye Türkçesi Çeviri*. Hazırlayan: Emine Gürsoy-Naskali.

İnan Abdülkadir İnan, çev. *Manas Destanı*.

KD Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali. *Köroğlu Destanı*. Anlatan: Behçet Mahir.

MK Emine Gürsoy-Naskali, haz. *Altay Destanı Maaday-Kara*.

OD A. Zeki Velidî Togan. *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tablîli*.

OKD Muharrem Ergin. *Oğuz Kağan Destanı: Tercüme-Metin-Sözlük*.

SHEÖ Yuriy Vasilyev, M. Fatih Kirişcioğlu ve Gülsüm Killi. *Saba (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*.

UB Metin Ergun ve Gaynislâm İbrahimov. *Başkurt Halk Destanı Ural Batır*.